

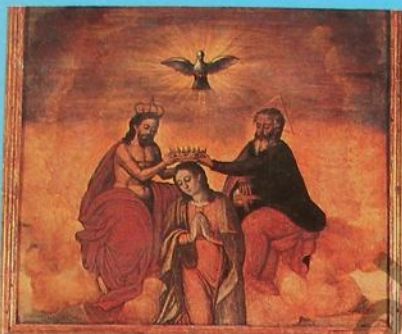
L-ĠHID TA' L-ASSUNTA

L-ERBGHA U TLETIN SENA

34(1999)

700 SENA ILU
IL-KATIDRAL KIEN
JIFFUNZJONA
TA' PARROĊĊA

200 SENA ILU
ALEXANDER J. BALL
GHAT-TIGRIJA
TA' SANTA MARIJA

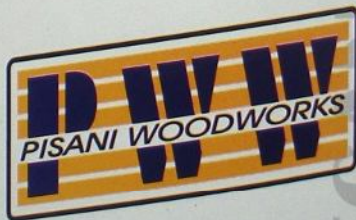
PISANI WOODWORKS has established an outstanding reputation for supplying custom designed furniture of the highest quality. Individually designed to reflect the character of your property. Our furniture combines practical efficiency with an unmistakable look and quality achieved only by the greatest attention to detail from concept to the finished product. The amazing variety of furniture, the selection of finishes, the perfection that

COMMITTED TO CREATE THE FINEST FURNITURE

comes from a total commitment. We are committed to quality and the relentless pursuit of excellence.

Call now for an estimate

*Residence: 'Madonna tal-Grazzja', Ta' Xaman Street, Sannat
Workshop: 'Robinia', Falcon Street, Sannat
Telephone: 554497 Mob: 0942 9340*

L-GHID TA' L-ASSUNTA

34(1999)

Stampat

ghall-ewwel darba

Awwissu 1996

Piazza tal-Katidral,
Cittadella, Għawdex.

VCT 103

Tel ♦ 554101

Fax ♦ 564572

Editor

JOSEPH BEZZINA

Assistent Editor

FRANK GRECH

Reklami

CHARLES BUGEJA

Ittjappjar

FRANK GRECH

FABIENNE GRECH

Setting

ERIC DE BONO

Ritratt tal-qoxra

DANIEL CILIA

Stampata

J. DE BONO

PRINTING PRESS LTD.

TEL: 552219

HARSA LURA, OHRA 'L QUDDIEM

IL-FESTA TA' SANTA MARIJA ta' kull sena tnissel fina sentimenti ta' ferh u gġib hafna tifkiriet sbieħ. Jien nagħmel hilti kollha biex l-anniversarji l-iktar importanti nfakkarhom kif imiss b'kitabiet apposta.

Din is-sena jahbat għeluq is-700 sena minn meta għandna hjiel li fil-Kastell medjevali ta' Għawdex kien hemm knisja li kienet qeghdha tiffunzjona bhala parroċċa. Kif tistgħu taqraw fit-tul fl-ewwel artiklu, kitba mill-iktar riċerkata tas-Sur Victor J. Galea, hi haġa minn awl id-dinja li l-knisja ewlenija tkun 'l għewwa mis-swar, imkenna mill-attakki tal-għedewwa u tal-pirati. Minn din il-knisja kienu qeghdin jiġu amministrati s-sagramenti, li jfisser li kienet knisja tiffunzjona bhala parroċċa.

Malta dak iż-żmien kienet taht ir-renju ta' Aragona (1282-1530). Fir-renju ta' Aragona, l-ideja ta' parroċċa kif nafuha llum kienet żvillupata sewwa u fi Sqallija Aragoniża niltaqgħu ma numru kbir ta' *cappellani* jew *viceplebani* jmxexx parroċċi fil-Kastelli mxerdim ma' dik il-ġira. Għawdex b'kastell mghammar bis-suldati u l-familji tagħhom kien bhal-Kastelli Sqallin kien jixraq lu wkoll knisja parrokkjali. Għandna l-provi li 700 sena ilu, il-Katidral kien qiegħed jiffunzjona bhala parroċċa.

Din is-sena jahbat ukoll għeluq il-500 sena minn meta beda l-bini tal-parti ta' nofsinhar ta' Cittadella, li dak iż-żmien kienet għadha magħrufa minn xi whud bhala l-Imdina, isem li juri l-qedem tagħha u li għadu haġ fi Triq Bieb l-Imdina, taht ir-riħ tal-Katidral. M'hemmx l-iċken dubju l-bini ta' swar iktar qawwija wassal biex iktar nies ifittxu li li joqogħdu fi' Cittadella u l-Matriċi komplet ukber fl-importanza tagħha.

Dun Saver Cassar, l-Arċipriet tal-Matriċi 200 sena ilu, kien ukoll il-Gvernatur Ġenerali ta' Għawdex. Għal Santa Marija stieden lill-Kummissarju ċivili Inġliż, Alexander John Ball għat-tigrijiet ta' Santa Marija - fatt li juri l-popolarità kbira ta' dawn it-tigrijiet anki mitejn sena ilu, anki fi żmien li f'Malta kien hemm l-imblokk tal-Franċiżi.

Jahbat ukoll għeluq il-100 sena minn meta l-Arċisqof Pietru Pace, biex ifakkar il-bidu tas-seklu għoxrin, ta' rigal ta' flus lill-Kapitlu Katidrali halli tinbena Sala Kapitulari għdida.

Din is-sena qiegħed isir hafna diskors fuq il-millennju. It-tielet millennju tal-Kristjaneżmu jibda proprjament fis-sena 2001. Izda ċ-ċelebrazzjonijiet millennarji qeghdin isiru fi tmien din is-sena u l-bidu tal-ġdida. Iż-żmien kien, iż-żmien għadu, u z-żmien jibqa għaddej. Apparti l-meravija li se jinbidlu l-erba' numri tad-data, fir-realtà m'hemm xejn għdid. Il-ġdid iridu nagħmluh ahna fil-hajja tagħna billi f'kull festa ta' Santa Marija, inkunu nistgħu nistgħu quddiem Alla u quddiem Santa Marija li għamilna progress spiritwali mis-sena ta' qabel, li għamilna pass 'l quddiem fil-qdusija, u li l-qagħdha tagħna tagħmilha possibbli li f'jum, li jrid jiġi żgur, immorru narawha ma' Binha Ġesu' wiċċ imbiċċ.

N-festa it-tarfa lil kulhadd!

Dun Joe Bezzina

700 SENA ILU
IL-KATDIRAL KIEN
JIFFUNZJONA TA' PARROČĊA

F'gheluq is-seba' mit sena mit-testment ta' Guliermu ta' Malta
li sar fil-Kastell ta' Ghawdex fl-1299

VICTOR J. GALEA

Il-Kastell t'Ghawdex jissemma l-ewwel darba fl-istorja fi żmien l-Iżvevi (1194-1266) fir-rapport li l-gvernatur ta' Malta u Ghawdex Giliberto Abbate baghat lill-imperatur Federiku II habta ta' l-1241. Jissemma li fi żmien il-gvernatur ta' qablu Pawlinu ta' Malta, it-tliet kastelli ta' Malta u Ghawdex kellhom 150 ruh jithallsu mis-segrezzija li minnhom 25 kienu bahrin fuq żewġ bastimenti msejha vakketti. Biex isahhah id-difiża Giliberto Abbate ried 20 suldat iehor. Huwa sinifikattiv li r-rapport iżid jghidilna li sebghin minn dawn l-irġiel kienu miżżewga bil-mara maghhom.

Tliet Kastelli

It-tliet kastelli li kien hawn fil-gzejjer Maltin dik il-habta kienu dak li illum nafuh b'Sant' Anglu, l-unika difiża li kellu l-Port qabel ġew il-Kavallieri, l-Imdina ta' Malta u l-Kastell ta' Ghawdex, li mill-isem tat-triq li kienet tiegħu għall-bieb tiegħu, Triq Bieb l-Imdina, wiehed jahseb li l-poplu kien jafu b'Imdina wkoll, kelma li tisser Belt, kif fil-fatt ghadhom isejhulha x-xjuh tagħna.

Il-gvernatur kien iżomm tliet imtiehen tal-mixi, jiġifieri jithaddmu bil-bhejjem, Sant' Anglu, wahda l-Imdina ta' Malta u l-ohra l-Imdina ta' Ghawdex. Wiehed jista' jara mithna bhal din fil-mużew tal-Folklor fi Triq Bernardo de Opuo fuq

is-Sur, bil-migbed zokk ta' harruba kif Alla baghtu. Min dan wiehed jasal biex jghid li l-Kastell ta' Ghawdex kellu importanza daqs l-Imdina ta' Malta għax kellhom mithna kull wiehed.

Il-Kastell ta' Ghawdex nerġghu niltaqgħu miegħu fi żmien l-Angojjini (1266-1283). Is-sultan Anġoġjin Karlu nhar id-19 ta' Lulju 1276 kiteb lill-vigarju tiegħu Sqallija minn Ruma biex jieh u hsieb iforni l-Kastell ta' Ghawdex bl-ikel u bl-armi kif wkoll jagħmel minn kolloxx biex isewwih għax kellu bżonn dawra sew. Dan ix-xogħol fdah f'idejn Rinaldu di Palearia, il-kastellan tiegħu.

Mill-fatt li s-swar t'Ghawdex kellhom bżonn it-tiswija fl-1276 naslu għall-konklużjoni li l-kastell ta' Ghawdex kien wisq eqdem mis-sena 1241 meta jissemma l-ewwel darba. Wiehed jista' jobsor li meta ġew is-Saraċini minn Sqallija fl-1049 jekk ma bnewhx mill-ġdid żgur li tawh dawra sew wara li kien ilu mitluq sa mis-sena 870, jekk mhux wkoll herba. Al-Himjari jghid li meta ġew is-Saraċini fl-1045 l-Imdina ta' Malta bnewha isbah milli qatt kienet. Nisperaw li Ghawdex ma naqsux li jagħmlu xi haġa hekk wkoll.

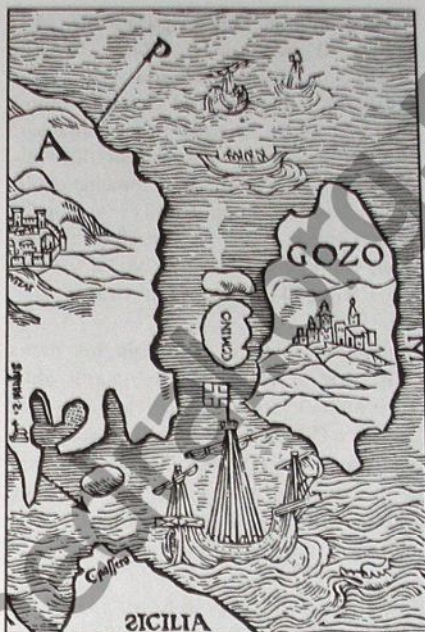
Mir-rapport ta' Giliberto Abbate nisiltu konklużjoni ohra importanti. Dan jghid li

70 mill-150 bejn suldati u bahrin li kienu mqassma fit-tliet kastelli kellhom il-mara tagħhom. Ta' min jghid hawn li f'Sant Anġlu kienu jistgħu joqogħdu n-nies bħalma kienu jistgħu joqogħdu l-Imdina ta' Malta u l-Imdina ta' Ghawdex. Il-preżenza tan-nisa tghinna biex nifhmu ahjar kif reggħet dahlet ir-religjon Nisranija Malta u Ghawdex fi żmien is-Saraċini.

Nahsbu li sa mill-1127 meta s-sultan Ruggieru ha t-tmexxija ta' dawn il-għzejjer min idejn is-Saraċini, is-suldati li kien hawn iħarsu l-interessi tas-sultan ta' Sqallija kienu Nsara. Dawn is-suldati kien ikollhom mill-inqas qassis f'kull kastell biex jehdolhom hsieb il-htigijiet tar-ruh fost poplu li kien kollu kemm hu Mislem. U l-qassis ried fejn iqaddes u jamministra s-sagramenti. Għalhekk l-ewwel knejjes li nbnew wara l-1127 kienu mis-swar 'il ġewwa għall-bżonnijiet tas-suldati. Meta naqraw li hafna mis-suldati kellhom lil marthom magħhom dan il-bżonn jinħass iktar għax in-nisa minn qaddishom iktar iħossu l-bżonn tal-pratka tar-religjon minn qabda suldati midgħija.

Fi żmien Giliberto Abbate Ghawdex kien hawn 203 familji nsara u 155 familja Misilma, kif wkoll tmin familji Lhud. Il-Lhud ma' tkeċċewx qabel l-1493 imma l-Misilmin f'it kien baqgħalhom hajja hawn għax sa l-1249 aktarx li kienu spiċċaw għal kolloxx, min qaleb Nisrani, min siefer lejn il-Maghreb u min ittieded Luċera, il-Pulja. Jien nahseb li hafna mill-villani, nies marbuta ma' l-art li kienu jahdmu, saru Nsara, filwaqt li l-kapurjuni bewġu lejn Barbarija kif naqraw li għamlu dawk ta' Sqallija. L-imqarqċin ingabru Luċera, suldati jiggieldu għas-sultan. Kieku l-villani ma sarux insara, kieku ma' għadniex

nitkellmu bil-Malti sallum u fid-dutrina ma nsemmux ir-Randan (Ramadan) il-Milied u l-Għid il-Kbir.

It-Testment ta' Guliermu

Issa niġu għat-testment ta' Guliermu di Malta li sar il-kastell ta' Ghawdex nhar it-8 ta' Frar ta' l-1299, seba' mit sena ilu, li hargu Henri Bresc fil-Melita Historica ta' l-1974. Dan Guliermu ta' Malta kien jiġi n-nepputi tal-konti ta' Malta Andrea. Bresc baqa' ma sabx tarf min kien dan il-konti imma Anthony Luttrell li fl-1975 hareġ ktieb fuq Malta Medjevali jgħidilna li fl-1290 ir-re Anġojjin ta' Napli għaraf id-drittijiet li wiehed Ġenwiż jismu Andreolo kellu għall-kontea ta' Malta, bit-tama li dan jahbat għal Malta u Ghawdex u jehodhom minn taht idejn l-Aragoniżi. Luttrell iżid li dan aktarx kien il-kaptan tal-bahar Andreolo de Mari li donnu kien

gej mill-familja ta' Arigu Pistore ghax Karlu II ta' Angu' sad-dar li kellu Guliermu Grasso Messina tah. Dan Guliermu Grasso, kursal Ġenwiż u ammirall ta' Sqallija, lahaq konti ta' Malta wara li l-Iżvevi warrbu li Margaritone di Bridisi li kien kursal u ammirall ta' Sqallija qablu, minn konti ta' Malta fl-1194. Arrigu Pistore, Ġenwiż iehor u ammirall ta' Sqallija kien konti ta' Malta bejn l-1203 u l-1222 u mizzewweg lil bint Guliermu Grasso.

Milli jidher il-konti Andreolo ma damx wisq iżomm mas-sultan ta' Napli ghax forsi Malta kienet għadma iebsa wisq għal snien u fl-1292 insibuh dar mas-sultan ta' Sqallija Ġakbu ta' Aragona li wkoll għaraf id-dritt li kellu Andreolo għall-kontea ta' Malta. B'hekk ha' il Malta bla ebda tahbit.

Meta sar it-testament il-Konti ma kienx Malta u Guliermu kien jagħmilha ta' Viċi tiegħu. Bhala xhieda għat-testament ta' l-iktar persunaġġ distint li kellna dik il-habta, ingabru mhux inqas minn tliet imħallfin u erba' nutara. Wiehed minn dawn in-nutara kien Ljun di Pontremoli (de Pontetremulo bil-Latin) li kiteb it-testament u ffirmja fl-ahħar. Kien hemm ukoll sitt xhieda ohra fosthom wiehed li hażżeż ismu bil-Grieg.

Il-preżenza tan-nutar Ljun di Pontremoli turina x'għerq fondi kellha dil-familja Għawdex u kemm mar żmerč Ġuże' Galea ta' l-Imdina meta basar li l-familja Pontremoli giet Għawdex wara l-1495 meta l-Iżvizzri harbtu l-belt ta' Pontremoli li tinsab fl-Appenini 'l fuq minn Massa Carrara. Interessanti kif wiehed mill-hafna qassisin li hargu minn din il-familja kien jismu wkoll Ljun, ghax hemm tendenza li ċerti ismijiet jimxu fl-istess familja.

In-nutar Pontremoli jgħidilna li qabel ma' ghamel it-testament, in-nobbli sinjur Guliermu ta' Malta, kavalier tar-re, irċieva l-vjatu taht iż-żewġ speċi tal-hobż u l-inbid. U hawn tohroġ wehidha l-mistoqsija: minn fejn hareġ is-sagrament biex ivvjatikaw dak li kien qed jagħmilha ta' Viċi tal-konti ta' Malta? Il-vjatu johroġ minn knijsa li mhux biss tkun sagramentali imma minn dik li jkollha l-kura ta' l-erwieh.

Il-Parroċċa ta' Malta

Tajjeb hawn nġidu kelmtajn kif aktarx bdew il-parroċċi wara li Malta u Għawdex bdew jitqiesu nsara mill-ġdid. Meta kont żgħir kont nisma' 'l missieri jgħid li t-tali lahaq kappillan tal-kor il-Katidral, li missicri, bħan-nies tar-rhula l-ohra, kien isejjilha l-Belt, jien ma kontx nifhem x'irid jgħid billi għaliya kappillan kien biss il-kap tal-parroċċa.

Meta kbirt u bdejt naqra fuq hafna ftietaq ta' l-istorja intbaht kemm kellha rabta qawwiya l-kelma kappillan mal-Katidral. Meta gie Duzzina fl-1575 sab li l-kappillani ta' Malta, u dawn kienu l-veri kappillani tar-rhula, kienu għadhom iridu jitilghu l-Imdina għas-servizz tal-kor il-Katidral.

Qalulu li din kienet drawwa ġeġja minn żmien antik ferm. Issa jekk immorru lura fiż-żmien insibu li l-kappillani tar-rhula kienu l-istess kanonċi tal-Katidral. Fir-roll ta' l-Isqof de Mello li sar fl-1436, fejn wiehed isib kif kienu mqassam il-kleru ta' Malta u kemm kienu, jdaħhlu mill-prebendi, benefizzji u armġġi li kellhom, seba' minn hmistax-il kanonku kienu wkoll kappillani kif nifhmuhom illum. Il-kappillan tal-Katidral, barra l-parroċċa tal-Katidral kellu wkoll dik ta' San Pawl tar-Rabat.

B'xorti hażina ma nafux meta bdew il-parroċċi kif nafu hom illum. Nafu li fl-1402 miet il-kappillan ta' Birkirkara, Dun Xmun di Xakka, li kien ukoll id-dekan tal-Katidral. Wiehed jista' jobsor li għall-inqas minn hamsin sena qabel, Birkirkara jiġifieri Santa Liena ta' l-Għargħar fejn illum jgħidulu San Ġwann, kienet diġa' parroċċa. Żgur li kien ilha parroċċa la fl-1402 kienu diġa' ġarrew għall-knisja ta' Santa Marija, dik li illum jgħidulha l-Qadima, fil-kampanja bejn Birkirkara u tliet irhula li kienu jagħmlu magħha forsi biex jinqata' t-tgħerir ta' kulhadd.

Issa fl-1347/8 kellna id-diżastru tal-Pesta s-Sewda li dahhluha Sqallija għaxar xwieni Ġenwizi mill-Bahar l-Iswed. Minn Sqallija mhabba t-traffiku li kellna magħha, l-pesta malajr dahlet Malta. Il-pesta fejn hadet qatlet eluf kbar ta' nies u rhula shah tbatlu min-nies. Għalhekk is-sistema tal-parroċċi setgħet dahlet qabel meta Malta kellna isqof joqghod hawn, Fra Arrigu di Cefalu', Frangiskan, (1334-1342) billi isqof li għex u miet Malta seta' jara b'għajnejh il-bżonnijiet ta' Lirhula.

Imma t-twaqqif tal-parroċċi ma' sarx fil-vojt. Qabel l-1250 meta Malta u Għawdex kien għad hawn 'l fuq minn 800 familja Saraċina ma' kinitx haġa tqila biex il-kapitlu jiehu hsieb il-kura ta' l-erwieh mill-Katidral u għalhekk, f'kelma wahda Malta kellha parroċċa wahda, il-Katidral, li l-perċimes tagħha kien l-arċidjaknu.

Wara li l-villani saru Nsara aktarx li l-kanonċi kellhom jinżlu fir-rhula jew inkella jqabbdur rettur minn flokhom. Milli jidher Malta tqassmet f'għaxar retturati bi knisja f'nofs kull wiehed isservi għall-kura ta' l-erwieh. Dawn il-knejjes mhux dejjem kienu f'nofs ir-rahall kif wiehed jistenna. Santa Katerina taż-

Żejtun, Santa Marija ta' Bir Miftuh, Santa Liena ta' Bir Kalkara u Santa Marija tal-Mellieha hlief raba' ma kellhomx madwarhom. Santa Katerina mank bir ma kellha hdejha biex forsi jsemmuha għalih bhall-ohrajn u kienu jsibuha Santa Katerina biss. Jien židt Żejtun biex niftiehm. Il-Mellieha ma kenitx rahal imma Mellieha fil-veru sens tal-kelma, jiġifieri salina, fejn isir il-melħ, fejn illum hemm ir-riżerva ta' l-għasafar, l-Għadira. San Filep ta' Haż-Żebbuġ inbena bejn tliet irhula: Hal Muxi, Hal Mula u Hal Dwin fuq art li tahom Filippu di Catania mlaqqam iż-Żebbuġ.

Il-Parroċċa ta' Għawdex

U Għawdex? Għawdex hemm il-bahar jaqşam u kellu jsir arrangament apposta. Sa minn meta ġew is-Saraċini fl-1049 in-nies kienu miġbura fil-Kastell, meta

mbagħad żdiedu beda jinbena r-Rabat, kelma li tisser subborg, fi żmien meta l-poplu kien għadu jaf il-veru tifsir tal-kelma għax meta nbena l-Birgu, is-subborg ta' Kastell il-Bahar, issejjah hekk għax il-kelma Rabat bhala kelma ordinarja kienet intesiet.

Anthony Luttrell jgħid li fil-bidu, preżumibbilment, kien hemm knisja wahda, il-Matriċi. Imbagħad il-Matriċi li kienet tissejjah ukoll il-knisja l-kbira ta' l-art u l-gżira ta' Għawdex, saret l-omm ta' knejjes oħra, li biż-żmien saru wkoll parroċċi. Dawn kienu Santa Marija ta' Savina, li f'dokument ta' l-1450 issejthet Santa Marija ta' Taht biex tingħazel minn Santa Marija ta' Fuq li kienet il-matriċi, San Ġakbu u San Ġorg. Skont Bresc il-kelma 'art' (terra) tisser pajjiz li kellu fortifikazzjoni u gvern għalih.

Skont Anthony Luttrell, il-Matriċi ta' Santa Marija kienet tissejjah Matriċi anki qabel saru l-parroċċi l-oħra, għax il-parroċċa (kappella) ta' Bir Miftuh kienet tissejjah il-Matriċi ta' San Nikola tal-Gudja fis-seklu hmistax meta l-Gudja ma' kenitx parroċċa (v. Aetti del VI Congresso di Storia della Chiesa in Italia, 1981).

Mela l-vjattu biex iqarbn u lil Guliermu ta' Malta, fl-1299, ma satax johroġ hlief mill-Matriċi ta' Santa Marija, thares minn kull fejn thares.

Fit-testament insibu haġa interessanti mill-lat reliġjuż. It-testatur halla tmin ewwieq tad-deheb lil martu Klara de Rocca biex thallashom lil-Isqof ta' Malta biex iqassamhom kif jidhirlu hu fost il-qassisin li kienu se jiehdu sehem fil-funeral u għall knisja ta' San Pawl, jiġifieri l-Katidral ta' l-Imdina. Ta' min ifakkar li l-Knisja ta'

San Pawl tissemma l-ewwel darba f'dan it-testament.

Issa għalkemm it-testament iħalli l-flus lil-Isqof biex iqassamhom hu ma nahsibx li Malta dak iż-żmien kien hawn isqof. Skont il-patri Bonaventura Fiorini, f'Kitba li harget f'tifkira ta' Ġann Frangisk Abela fl-1955, l-Isqof ta' Malta dak iż-żmien kien Ġakbu li barra kien Isqof ta' hawn kien amministratur ta' Larino u biex tagħqad miet fl-1299. L-Isqof ta' wrajh ma lahaqx qabel l-1304.

Għalhekk din jew saret skont formula jew turina li kollox kien għadu f'idejn il-kapitlu tal-Katidral ta' Malta. Ma nafux fuq kollox jekk Guliermu ndifinx Għawdex jew kif wiehed kien jistenna minn persunaġġ illustri li kien jiggverna 'l Malta u 'l Għawdex ittehidx il-Katidral ta' l-Imdina. F'dan il-każ il-legat ta' tmin ewwieq hu floku hafna.

Li nafu żgur mit-testament hu li martu Klara ma kellhiex tiċċaqlaq mill-Kastell ta' Għawdex qabel jiġi l-Konti Andrea, zijuh. Iż-żminijiet kienu koroh hafna. Il-gwerra kontra ir-re Federiku III ta' Sqallija li jissemma fit-testament kienet għadha sejra bi hruxija kbira, b'huh Ġakbu jingħaqad ma' Karlu II ta' Napli u l-Papa kontra tiegħu. It-tradimenti kienu bosta. Fost dawn kien hawn dak ta' Ruġġieru Loria li fl-1296 kien ammirall ta' Sqallija u fl-1297 mar ma' Ġakbu ta' Aragona u sar ammirall ta' Aragona u habat għal Malta u Għawdex u għamel herba shiha. Loria wara telaq lil Ġakbu u mar ma' Karlu II ta' Napli li fl-1300 għamlu Konti ta' Malta bit-tama li jehodha minn taht l-Aragoniżi, imma kulhadd baqa' b'xiber imnieher għax Malta baqgħet taht l-Aragoniżi.

MITEJN SENA ILU ALEXANDER JOHN BALL GHAT-TIGRIJA TA' SANTA MARIJA

WINSTON L ZAMMIT B.A. (HONS.), M.A.

Fost il-manuskritti merfugha fl-Arkivju Nazzjonali ta' Ghawdex hemm ir-registri ta' l-Universitas ta' Ghawdex. Dan kien korp muniċipali li kellu ċerti responsabilitajiet fl-amministrazzjoni tal-gżira ta' Ghawdex, sakemm gie abolit mill-Gvernatur Sir Thomas Maitland b'effett mill-1 ta' Jannar 1819.

Fost ir-registri ta' l-Universitas, insibu l-manuskritt *Mandati u Spese* 12 (1799-1801) (NAG, UG, 187). Fih insibu sensiela ta' hlasijiet li saru mill-gurati ta' l-Universitas bejn l-1799 u l-1801 ghal diversi servizzi: u fost dawn is-servizzi nsibu tlieta b'rabta mal-festa ta' Santa Marija ta' l-1799.

Stedina lill-Kummissarju Ball

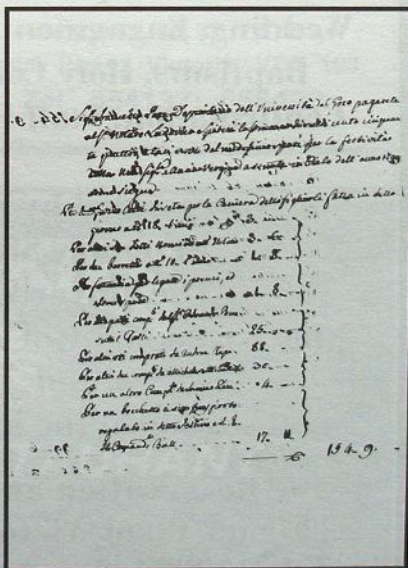
Fil-bidu ta' l-1799, il-mexxejja Maltin kienu talbu li l-gzejjer Maltin jitqiegħdu taht il-protezzjoni tal-Kuruna Ingliża sakemm jintemm l-imblokk tal-Franċizi. Din it-talba għet milqugħa u t-tmexxija għaddiet f'idejn il-Kaptan Ingliż Alexander Ball.

Meta waslet il-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 il-gurati ta' l-Universitas hasbu biex jistiednu lill-Kaptan Ball għal din il-festa u għal dan il-ghan żewġ gurati, is-Sur Salvatore Fenech u s-Sur Massimiliano Debono, marru Malta biex jistiednuh. Għaldaqstant fit-8 ta' Awwissu, 1799, id-depositarju ta' l-Universitas gie inkarigat iħallas is-somma ta' 12-il skut u 5 t'irbighi lill-imsemmija żewġ gurati għall-ispejjes li

kienu għamlu biex marru Malta biex jistiednu S.E. il Comandante Ball per il grande festivo di Santa Marija Assunta (Mandatt 8 ta' Awwissu, 1799).

Mixghela lejlet u nhar Santa Marija

Għall-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 saret mixegħla tal-*Banca Giuratale*. Għal dan il-ghan permezz ta' mandat bid-data tat-22 ta' Awwissu, 1799, id-depositarju kien inkarigat iħallas is-somma ta' 38 skut, irbiegħi, u 8 habbiet li ntefqu mill-kancellier ta' l-Universitas, in-Nutar Giovanni Cassar, għal mixghela li saret fil-*Banca Giuratale* lejlet u nhar il-Festa ta' l-Assunta (Mandatt 22 ta' Awwissu, 1799).

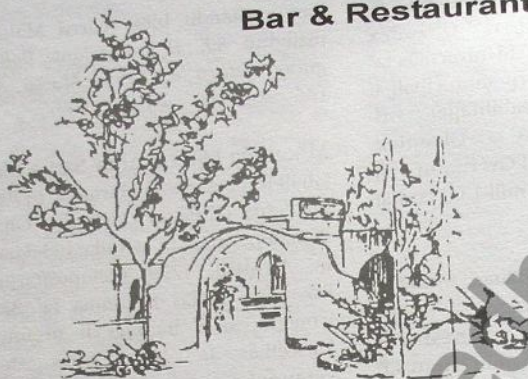

L-ispiża tal-bukkett tal-furi lil Ball

Vinyard

Bar & Restaurant

Cateres for Special events like
Wedding, Engagments, Birthdays,
Baptisms, Holy Communion,
Confirmation, Staff Parties, etc...

Surrounded by mystical
Country Side,
The Vinyard Hall
have a capacity of 200 seating
and
60 seating at the hall garden

For Reservation and Enquires
Mgarr Road, Victoria, Gozo.
Tel: 559976, Tel:/Fax: 556966.

It-Tigrijiet nhar Santa Marija

L-ahhar mandat b'rabta mal-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 igib id-data tal-20 ta' Frar, 1801, u huwa ghas-somma ta' 154 skut 9 irbieghi. Dan il-mandat ta' hlas jinkludi fih spejjeż b'rabta mat-tigrijiet li kienu jsiru nhar Santa Marija. Mill-mandat nafu li kienu tliet tipi ta' tigrijiet. Tigrija ghas-subien, li bhala premjjiet kellhom mkatar tal-harir. Kien hemm ukoll tigrija ta' l-irgiel. Il-kont jinkludi wkoll spiża ta' 127 skut għax-xiri ta' palji

ghat-tigrija. Fl-ahhar tal-mandat b'rabta mal-festi ta' l-1799, insibu hlas ta' 17-il skut u 11 irbieghi *per un bocchetto e suo trasporto regalato in detta Festività a S.E. il Comandante Ball (Mandatt 20 ta' Frar, 1801).*

L-offerta ta' bukkett lil Ball hu prova li kien laqa' l-listedina tal-gurati u kien gie għall-festa ta' Santa Marija f'Għawdex ta' l-1799.

The Showcase

...where Giftware means Luxury!

SCICLUNA

HOUSEHOLD GOODS & CANE FURNITURE
(GOZO) LTD.

Shops: 11, 30, 32, 72, 101,
Palm Street, Victoria, VCT 103,
Tel. 554137; 556493.

BROOKIES

PUB & RESTAURANT

Your hosts: David & Paul Portelli
1/2 Wied Sara Str., Victoria, Gozo - Malta.
(On the main road to Zebbug)

Tel: 559524
Fax: 553265
Mob: 0976433

We at

RAINDROPS

***Can change your house to a home
with unique flower Arrangements and
exotic indoor and outdoor plants.***

***Landscape your garden with pleasure
Get rid of watering troubles
by using our drip irrigation system.***

Get rid of pests with our expert advice.

***Enjoy a healthy swim in your pool
with our new line of Pool Care Products.***

SHOP

23 Main Gate Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 554114

STORES & OFFICE

Borg Gheritu Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 551254, Fax: 561489

IL-MUŻEW TAL-KATIDRAL JAGHLAQ GHOXRIN SENA

MONS. ARCID. GIOV. B. GAUCI

Bhalma soltu jsir ta' kull sena nhar il-festa ta' Sant' Orsla, nhar il-21 ta' Ottubru tas-sena 1979, l-Isqof ta' Ghawdex Mons. Nikol Cauchi mexxa quddiesa konċelebrata flimkien mal-Kapitlu fil-Knisja Katidrali. Pero' f'dik is-sena, għall-konċelebrazzjoni kienu mistednin rappreżentanti tal-Kapitli Kollegġjali, tal-Parroċċi tad-Djoċesi u tal-Ordinijiet Reliġjużi li għandna f'Ghawdex. Il-kant, waqt il-quddiesa, tmexxa mill-kor parrokkjali *Maria Assunta* immexxi mis-Sinjorina Maria Zammit.

Il-konċelebrazzjoni ta' nhar Sant' Orsla, f'dik is-sena 1979, kienet qed tinzamm b'aktar solennita' mis-soltu. L-għadd ta' konċelebranti kien akbar minhabba okkażjoni partikolari: wara l-quddiesa l-Isqof Cauchi kellu jiftah u jbierek il-Mużew il-ġdid tal-Katidral.

L-istorja tal-Mużew tal-Katidral hija wisq aktar qadima mis-sena 1979. Kien fi żmien l-Isqof Mons. Mikiel Gonzi li, għall-ewwel darba, ġie proġettat mużew għall-Katidral ta' Ghawdex. Fil-fatt, kif kien jgħidli l-predeċessur tiegħi Mons. Arcidjaku Pawlu Cauchi, għal dan il-ghan (tal-mużew) kienu nbnew xi kmar li jigu wara l-kor, taht ir-riħ tal-kampnar, u fl-istess post fejn hemm il-mużew attwali. L-Arcidjaku Cauchi kien jgħid li l-pjan tal-Mużew tharbat minhabba l-gwerra, t-tieni wahda dinjija, li fiha pajjiżna kien mdahhal sewwa. Pero', kellhom iġġaddu bosta snin ohra sakemm il-kwistjoni dwar il-mużew reġgħet issem-miet fi hdan il-Kapitlu Katidrali.

Nhar id-9 ta' Frar tas-sena 1969 il-Kapitlu approva b'vot unanimu proġett għall-mużew ġdid u għal dan il-ghan inhatret kummissjoni li kienet inkarigata mit-tweqqiegħ ta' dan il-proġett. Il-membri tal-kummissjoni kienu: Mons. Francesco Borg, Mons. Giovanni Frendo, Mons. Carmelo Scicluna u jiena li dik il-habta kont ukoll il-prokuratur tal-Knisja. Minn dawn l-erbgha Monsinjuri, tnejn illum huma mejtin: Mons. Frendo u Mons. Borg li t-tnejn taw servizz mill-ahjar lill-Katidral. Monsinjur Scicluna illum hum d-dekan tal-Kapitlu u għal bosta snin serva lill-Parroċċa tal-Katidral bhala Arcipriet u kien hu li beda' bosta inizjattivi pastorali u liturġiċi b'servizz lill-Katidral.

Il-kummissjoni kapitolari ma damitx ma bdiet torganizza l-laqgħat mehtieġa sabieħ tithejja pjanta għall-mużew. Kien ġie nkarigat il-Perit Joe P. Dimech. Kellna wkoll xi għajjnuna minn għand is-Sur Francis Mallia li minhabba l-esperjenza tiegħu fil-Mużew Nazzjonali konna ferm napprezzaw l-għajjnuna tiegħu. Is-Sur Mallia ma tantx dam jagħtina s-servizz tiegħu għax fil-frattemp ġie mahtur Direttur tal-Mużew Nazzjonali u l-impenji tiegħu f'din il-kariga ma hallewhx jgħin aktar biex jissawwar il-Mużew tal-Katidral ta' Ghawdex. Mhux hekk ngħidu mill-hidma tal-Perit Dimech.

Mal-Perit Dimech kellna diversi laqgħat. Sa mill-bidu ha hafna nteress fil-proġett tagħna. Beda, segwa u temm ix-xogħol b'hafna nteress. Bl-approvazzjoni tiegħu

The only shop in Gozo for exclusive and
unique Handmade Jewellery
made of 18 carat Gold is:

Boutique

Castel Hill, Victoria
(next door to the Citadel Theatre)
open from Mon - Sat 10am - 4pm
or phone for appointment to

create your personal piece of Jewel!

Tel: 555497 or phone / fax the Goldsmith Studio 563211

What counts is
not to do something
but to do
something that counts!

- Computer-Cut Signs;
- Illuminated Signs;
- Airbrush/Hand Painted Signs;
- Stained-Glass & Etching;
- Engraved Plates;
- Logos Design;
- Pre-Press Design & Layout.

PROSIGN

Design Studio

31A, Capuchins' Street, Victoria.

Tel: 555 196 Mob: 0942 7063, 0942 8024

ahna għażilna lis-Sur Karlu Vella bhala l-bennej. Il-bennej Vella mhux biss hadem, imma hadem ukoll bil-qalb kif dejjem għamel kull meta għe msejjah fuq proġetti li kellhom x'jaqsmu mal-Katidral.

Wara li l-pjanta thejjiet mill-Perit, tressqet ukoll għall-approvazzjoni minn naħa ta' dawk inkarigati mill-amministrazzjoni tal-Katidral, jiġifieri l-Isqof u l-Kapitlu. Nhar it-2 ta' Novembru 1970, l-bennej Vella beda jhott il-kmamar il-qodma li kif semmejna, kienu nbnew fi żmien l-Isqof Gonzi. Il-bini tal-Mużew il-ġdid beda fit-23 ta' Awwissu 1971. Ix-xogħol tal-bennej intemm kollu f'Novembru tas-sena 1972. Imma kien għad fadal bosta xogħol iehor x'isir bħalma huwa x-xogħol tal-bajjad, l-vetrini u l-istallazzjoni adegwata tad-dawl elettriku.

Sehem kbir kellu l-mastrudaxxa Ġoġ Farugia. Mieghu wkoll il-mejjet Amleto Mompalao fl-istallazzjoni tad-dawl u elettriku fil-mużew u fil-vetrini kollha. B'mod partikolar nsemmi l-hidma kollha kemm hi *gratis* li tana s-Sur Carmelo Grech. Tant vetrini saru fuq disinn tiegħu, bħalma tiegħu wkoll huma d-disinni għas-soffitti u għall-kisi tal-kolonn u tal-hitan. Kien hemm persuni ohra li kienu offrew l-għajnuna tagħhom għat-thejjija tal-mużew: fosthom, ta' min isemmi l-mejjet Toni Saliba.

X'fih il-Mużew

Il-Mużew tal-Katidral jikkonsisti fi tliet swali fuq xulxin. Kif kien osserva s-Sur Mallia *Ma nistgħux nġid li għandna spazju bix-xaba' fejn jinbena l-mużew, imma daqs ta' art xieraq għal pjan ta' esibizzjoni li huwa mahsub u li jaddatta għal xi tibdil li jkun meħtieġ li jisir 'il quddiem (L-Għid ta' l-Assunta 1970).* Wara għoxrin sena ta'

hajja tal-mużew, nistgħu nġid li għandna spazju limitat hafna.

Fis-sala tal-pjan terren hemm l-oġġetti tal-fidda. Dawn fil-parti l-kbira tagħhom huma tifkiriet-rigali tal-Isqfijiet u tal-Monsinjuri mejtin tal-Katidral. Hemm ukoll xi oġġetti li nġidaw minn xi lajċi. Ta' min jinnota l-idea tad-disinjatur ta' din is-saletta: kulur iswed tal-madum tal-art u tas-soffitt tal-istess kamra bl-iskop li l-oġġetti esibiti tal-fidda jispikkaw aktar.

Din l-ewwel kamra tagħti għall-pjan iehor li jiġi eżatt fuqha: dan it-tieni sular għandu wkoll bieb għall-barra li huwa l-bieb prinċipali tal-Mużew tal-Katidral. Barra mill-parimenti sagri, f'din is-sala hemm ukoll il-karozzella antika tal-Isqfijiet ta' Għawdex. L-aħar li ntużat kien fis-sena 1945 mill-mejjet Isqof Mons. Ġużeppi Pace.

SAMMY SPITERI

tal-Majjust

Għal kul xogħol ta' Konkos,
bini u kiri tal-crane.
Issibu wkoll qatran, expansion joints,
membrane, sealer, jablo u
kull xorta ta' materjal tal-bjut.

Tel: 099 8133, 558982, 555789

"Warda Mistika" Saghtar, Str., Victoria, Gozo.

PUT YOUR BUSINESS ON GOZO'S HOTTEST WEBSITE

NEWS

WEATHER

CHAT

HISTORY

LOCALITIES

TOURIST INFO

BUSINESS

CURRENT EVENTS

SUN

SEA

FUN

Experience the Magic
from your home

www.gozo.com

for advertising contact
ICS Ltd. tel: 558783 /4

Mit-tieni sular nitilghu ghat-tielet u l-ahhar: f'din il-kamra nsibu xi kwadri tal-pittura ma' ogġetti oħra. Ċertament li l-aktar li jispikka fost il-kwadri huwa t-titular l-antik tal-Matriċi (illum il-Katidral); u fost l-ogġetti l-oħra nsemmu s-suttana u ż-żarbun tal-mejjet Papa Pawlu VI.

Minn dak in-nhar li nfetħ il-Mużew sa din is-sena, l-ogġetti esibit żdiedu. U t-tama tagħna hija li jkomplu jiżdiedu. Imma dan iġib miegħu wkoll ċerta diffikulta' minhabba l-ispazju ferm limitat tal-mużew.

Wieħed irid jifhem li mużew m'huwiex xi post statiku, fis-sena li tkun bdejt, bnejtu u ftahtu u daqshekk. Huwa post ta' kultura, ta' harsien tal-patrimonju: huwa lokal li għandu jibqa' dejjem jikber fil-kollezzjonijiet tiegħu. U, kif diġa' għidt, minn dak in-nhar li nfetħ il-Mużew tal-Katidral tagħna l-ogġetti żdiedu: pero' l-ispazju baqa' dak li kien. Estenzjoni tal-

lokal eżistenti ma tidhirx possibbli għall-mument ta' issa. Dak li bdejna aħna, nittamaw li jithares u jikber dejjem aktar min dak li jiġu warajna.

Importanti wkoll li dak li hemm niehdu hsiebu sewwa. Fil-fatt, kienet din prezjament l-intenzjoni tal-kummissjoni kapitolari meta ddeċidiet li tressaq proposta lill-Kapitlu sabiex tiġi mgedda l-installazzjoni elettrika fil-Mużew. Haġa li għad ma twettqitx mingħajr tort tagħna.

Fl-istess lokal tal-Mużew hemm ukoll l-arkivju tal-Kapitlu. Dan ukoll jehtieg li niehdu hsiebu aktar. Xi haġa kienet saret u kien ta' għajjnuna siewja Dr. Godfrey Welfinger. Issa ser nipprowaw nirrangaw l-arkivju bil-għajjnuna ta' persuni Għawdxin, sintendi li għandhom wkoll ċerta kompetenza biex jagħmlu xogħol bħal dan. Ma jistax isir kollox f'kolp. Imma... jiswa li nidew bis-serjeta' u nkomplu nagħmlu dak li nistgħu.

The Mini Shop

St. George's Square, Victoria.

You find all your need in household goods plus all kind of home direct products at bargain prices.

Please call - 551991 - 557635

The Unique Shop

Charity Street, Victoria.
near St. George's Church

Specializes in:

Wedding Souvenirs,
Bomboniere for every occasion
Invitations
Artificial Flower & Tulle
Ceramic ornaments
Party items
Cake items

Cake decoration for every occasion

Prop: Maria Spiteri

Tel: 551991, 557635

CARUANA & CINI
COMPANY LIMITED

40/41 Capuchins' Str. Victoria VCT 108 - Gozo
Tel: 551918, 564431, 564432 - Fax: 561638

Gozo Representatives for

 ARISTON & Hotpoint®
Appliances

VISIT THE NEW PREMISES OF

ARTEX™ INTERIORS
GOZO

SUPPLY AND INSTALLATION OF:

- Textured Paint, Coving and Ceilings Roses
- Gypsum & Tiles Drop Ceilings
- PVC Anti-Umdita Wall Paneling
- Spray Painting of Rooms
- Large selection of Wallpaper and Borders
- Skirting

NEW PAINT CENTRE

BARTOLINE
PAINTS

- PAINT CENTRE WITH OVER 3,000 COLORS
- INTERNAL AND EXTERNAL PAINTS
- CUSTOMIZED COLORS AVAILABLE

Showroom & Office
Mons. P. Pace Street
Victoria Gozo

Tel./Fax: 55 15 57 Mob.: 099 13 52

DESIGN BY DIGITAL DREAMS TEL.: 85 33 78

L-GHAŻLA TA' L-ISQOF PAWLU MICALLEF BHALA AMMINISTRATUR APPOSTOLIKU FIL-FEHMA TAL-GVERN INGLIŻ (1866)

ALEXANDER BONNICI O.F.M. CONV.

Fil-mawriet ta' kull sena li naghmel għal riċerka fil-belt ta' Londra, iż-żgħir l-iżjed frekwenti jkunu fil-*Public Record Office* ta' Kew, fil-qrib ta' Londra. Hemm insibu kwantita kbira ta' dokumenti li jintrabtu ma' Malta u Għawdex għat-tul kollu ta' żmien il-kolonjaliżmu Ingliż f'Malta. Naturalment, numru sewwa ta' dokumenti jirrigwardaw lil Għawdex. Se nikteb hawn dwar il-kontenut ta' xi ittri dwar għażla ta' Amministratur Appostoliku għal Għawdex. Ma nahsbux li dwar dan il-każ il-Gvern Kolonjali ta' dak iż-żmien hareg xi haġa fil-berah. Kienu kitbiet konfidenzjali bejn ir-rappreżentant tal-Kolonji f'Londra u l-mexxejja Ingliżi ta' Malta. L-Ingliżi hassew ruhhom maqrusin għax ma gietx osservata proċedura stabbilita unilateralment minnhom stess dwar l-għotja ta' dinjità u benefiċċji fil-Knisja f'Malta minn xi setgħa barranija. Ma kienx hemm eċċezzjoni lanqas għall-Papa.

Mewt ta' Isqof u Għażla ta' Amministratur

Il-Magħġur Ġenerali William Ridley ittratta f'isem il-Lieutenant General Sir Henry Storkes, Gvernatur ta' Malta. Fl-assenza tal-Gvernatur, fil-21 ta' Lulju 1866, Ridley kiteb lill-Earl of Carnar mill-Palazz tal-Belt biex jgħarrfu li Mons. Mikiel Buttigieg, l-ewwel Isqof ta' Għawdex kien miet fil-palazz tiegħu fit-12 tax-xahar.¹

F'ittra privata, fit-13 ta' Awwissu 1866, Ridley raġa' kiteb lill-Earl of Carnar biex

jgħarrfu li l-ġurnali lokali habbru n-nomina mill-Papa Piju IX ta' Mons. Pawlu Micallef, Isqof ta' Citta' di Castello u Ex-Prijur Ġenerali ta' l-Ordni Agostinjan bħala Amministratur Appostoliku għal Għawdex, sakemm jintgħażel suċċessur għall-Isqof Buttigieg.²

Kontroll fuq Għażliet minn Barranin

Kumment ta' Ridley, li hu pjuttost twil, juri kemm l-Ingilterra ma kenitx kuntenta bl-eżerċizzjoni ta' djoċesi f'Għawdex. B'hekk, kienu rduppjaw id-diffikultajiet li setgħu jinqalgħu bejn Knisja u Gvern Kolonjali. L-Ingliżi riedu jibqgħu jagħfsu fuq id-dritt tal-*Veto* fil-għażliet li jsiru. Il-Knisja kienet taksibha mod iehor. Imma, biex ma jinholqux problemi bla bżonn, il-Gvernatur kien qed jiġi mgharraf bil-għażliet, u kienet qed tintalab l-approvazzjoni tiegħu. L-Ingliżi xtaqu li l-każ ma jkunx differenti meta l-għażla ssir mill-Papa. Imma l-Papa ma kienx qed jagħrafhulhom dan id-dritt lill-Ingliżi. Madankollu, l-ordinanza ta' l-1838 kienet qed tiġi osservata. Għalhekk, Ridley kiteb lil Elliot: *Il-Papa qatt ma għaraf uffiċjalment l-ordinanza ta' l-1838. Madankollu, hu jiehu l-passi meħtieġa biex jikkwieta l-kuxjenza tal-Kattoliċi Rumani billi jagħtihom l-istruzzjonijiet biex joqogħdu għal dik l-ordinanza.*³

Fid-29 ta' Awwissu, Ridley raġa' kiteb lill-Earl of Carnar biex jikkonfermalu b'mod privat li l-Isqof Micallef kien ġie magħżul tasew bħala Amministratur

Sole Agents:

**Joseph Caruana
Co. Ltd.**

'Caruana Bldgs', Mgarr Road, Victoria.

Tel: 560019

Appostoliku ghal Ghawdex. Imma kien jidher li l-ghażla tieghu kienet ghal füt żmien (*pro tempore*) sakemm jintagħżel suċċessur ghal Buttigieg.⁴

Ghażla Invalida?

Ridley ilmenta għall-fatt li l-proċedura ta' l-ghażla ta' Micallef ghal Ghawdex kienet ksur ta' ftehim bejn il-Gvern Ingliż u l-Awtorita' Ekklesjastika.⁵ Ma gietx osservata l-proklama tat-13 ta' Jannar 1838. Fil-fatt, f'dik il-proklama (li f'Malta hi reġistrata bid-data tat-12 ta' Jannar) insibu stabbilit li l-Ekklesjastiċi kollha li jiġu mogħtija xi awtorita' minn xi barrani kellhom l-obbligu li jitolbu l-approvazzjoni tal-Gvernatur. Sakemm il-Gvernatur ma japprovax, l-ghażla, anki jekk tiġi mill-Papa tkun invalida.⁵

Billi l-Isqof Micallef kien ser jiġi mill-Italja, hu tqies li kellu d-dmir li, malli jasal Malta, għarraġ bin-nomina tieghu lil Ridley. Sad-29 ta' Awwissu, Micallef kien għadu l-Italja. Għalhekk Ridley stenna li r-rappreżentant għall-Kolonji jagħtih l-istruzzjonijiet halli jkun jaf x'jistenna minghandu l-Gvern tar-Reġina Victoria. Ridley sar jaf li Micallef kien se jitleq mill-port ta' Livorno fit-8 ta' Settembru, u kien mistenni li jasal Malta fit-12 tax-xahar. B'mod onest, Ridley iżid: *Smajt li hawn stima għolja ħafna ta' Micallef f'dawn il-ġejjer. Jiena nnifsi qatt ma smajt xejn kontra tiegħu.*⁶

Għarfien għax l-ghażla hi temporanja

Kif gie osservat minn Elliot, fl-Uffiċċju tal-Kolonji, fis-6 ta' Settembru, il-każ ma kienx wiehed gravi għax l-ghażla ta' Micallef ghal Ghawdex kienet wahda temporanja.⁷ Imma, mingħajr ma' hareġ xejn fil-pubbliku, il-każ baqa' jiġi studjat. Sir

Henry Storkes, il-Gvernatur ta' Malta, fit-8 ta' Settembru, kiteb lil-Sotto Segretarju ta' l-Istat, li kien qieghed fl-Uffiċċju tal-Kolonji. Hu qallu: *Jiena nahseb li, f'dawn iċ-ċirkustanzi, l-Uffiċċjal li jamministra l-Gvern għandu jiġi mogħti l-istruzzjoni li jagħti l-għarfien tieghu għall-ghażla ta' Mons. Micallef bhala Viżitatur Appostoliku u Amministratur. Imma hemm bżonn li nifhemu b'mod ċar illi l-ftehim li hemm bejn il-Gvern tal-Maesta' Tagħha r-Reġina u s-Santa Sede għandu jinżamm. Għalhekk, l-ghażla ta' l-Isqof kemm f'Malta kif wkoll f'Ghawdex, issir strettament skond dan il-ftehim.*⁸

Waqf li gie ddikjarat b'mod ċar li l-Gvern Ingliż kellu l-istess drittijiet kemm fuq Isqof ghal Malta kif wkoll fuq wiehed ghal Ghawdex, Elliot, għal dan il-każ, zied jik-teb: *Jiena niddubita dwar, jekk fl-okkażjoni ta' ghażla proviżorja (Ad Interim) hux meħtieġ li titqajjem xi diskussjoni ma' l-Awtoritajiet ta'*

PREZZIJET SPECJALI FUQ

Pitazzi - Covers tal-Pitazzi
Files - Folders - Biro - Rubbers
Dividers - Project Books - Refil Pads
Science Books - Graph Book

u

Back to School **SATCHELS** *Back to School*

Pencils Cases - Beakers
Tumblers - Plates - Aprons - etc

Ejja Ara

Il-Varjeta', il-Kwalita' u l-Prezzijiet

Mark & Simons

(Toys are Us)

Victoria, Tel: 556431 (Near Water Works)

Għat-Tfal u Adulti

Kull tip ta'

SATCHELS

*Batman - Simba's Pride
Bugs Life - Sesame Street - Seven - Lion King II
Jeep - Disney - Tweety - Converse
Diesel - Kappa - Barbie
Teletubbies - Looney Tunes - Superman*

u tant affarijiet oħra ta' l-Iskola
minghand il-

BOOKWORM

Back to School

105, Republic Str., Victoria, Gozo. Tel: 556215

Ruma. Imbagħad, dwar il-każ partikulari ta' Micallef, hu jżid: *Id-diskussjoni tkun meħtieġa jekk isir xi tentattiv biex jiġi evitat id-drift tal-Veto fil-ghażla ta' l-Isqof Djoċesan. Dan il-każ jinqala' jekk dan l-Isqof li qed jiġiegħed proviżorjament jithalla b'mod per-petwuu. Imma s'issa ma hemmx sinjal li se jsir hekk.*⁹

Alderley għalaq il-każ billi kiteb lil Carnavar u thalla f'idejh jekk iqiegħedx il-Veto għall-ghażla ta' Micallef.¹⁰ Fil-fatt, il-Veto ma tqiegħedx għax l-Isqof Agostinjan Pawlu Micallef baqa' bħala Amministratur Appostoliku biss. Lilu ma tnehhilux it-titlu ta' Isqof ta' Citta di Castello sakemm, fis-27 ta' Ottubru 1871, ġie nnominat bħalal Arċisqof Metropolita ta' Pisa, u għalhekk ma' Għawdex ma kellux x'jaqsam iżjed.¹¹

Abbrevjazzjonijiet

CO: Colonial Office (Kew - London)

CSG: Chief Secretary to Governor

NAM: National Archives (Rabat) Malta

PRO: Public Record Office (Kew - London)

¹ PRO (Kew), CO, 158/209 (1866), n. 7218: Ridley - Earl of Carnavar, 21.07.1866.

² *Ibid.*: 13.08.1866.

³ *Ibid.*, 9252: Ridley - Elliot: 'Confidential'.

⁴ *Ibid.*, n. 8606; Micallef diġa kien Isqof ta' Citta' di Castello, b'nomina tal-21.12.1863: R.RITZLER OFM. Conv. P. SEFRIN OFM Conv., *Hierarchia Catholica*, VIII (1978), pp. 206-207.

⁵ NAM, CSG, 10/1, f.89.

⁶ PRO (Kew), CO, 158/209, n. 77: Ridley - Earl of Carnavar, 29.08.1866.

⁷ *Ibid.*, Elliot - Carnavar, 4.09.1866.

⁸ *Ibid.*, Storkes - Under Secretary, 8.09.1866.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ RITZLER - SEFRIN, Hier. Cath., VIII, p. 455.

TROVARSI

**THE BOUTIQUE
FOR ALL THE FAMILY**

**Market Street, Victoria,
Gozo, Malta. Tel: 555834**

Ta' Mallia

**HARDWARE, IRON,
STEEL & FISHING
EQUIPMENT**

**N.B. Mgarr Road,
Victoria, Gozo.
Tel: 556947,
Fax: 559086**

ZA Zammit Aluminium Ltd.

'Private Alley', Fountain Street, Fontana, Gozo.

Tel / Fax: 554058.

**Wasalt biex taghmel l-aperturi ta' l-ALUMINIUM
u tixtieq ikollok l-ahhar teknologija
bl-ahjar kwalita' u b'xoghol mahdum professjonali?**

Ahna b'20 SENA ESPERJENZA noffrulek dan kollu:

- *Double glazing* b'kull tip ta' hgieg kemm *PLAIN* u *BID-DISINN*
  - Sandblasting fuq hgieg ta' l-aperturi jew tal-cupboards tal-kcejjen u anki fuq mirja
  - Sistema gdida tal-P4 u Export 60
    - *Moveable Louvers*
    - *Roller/Vertical Blinds*
    - *Soffitti u PVC Folding Doors*
- Disinni ta' l-Aluminium addattati għall-gates u poġġamani minn kull kulur, tajbin hafna għal djar rustiċi b'dehra tal-hadid bla ma jkollok b'zonn żebgħa
- Bibien tal-garages galvanizzati u wkoll bir-remote control.

Għal aktar informazzjoni u stima b'xejn ċemplu:

554058

IL-MUŻIKA TAL-KAPPELLA TAL-MATRIČI, GHAWDEX 1844

GRAZIO A. GRECH

Fil-1844 il-Kanonku Dun Ġużepp Grech fil-kapaċita' tiegħu ta' Prokuratur ta' l-Altari u l-Kanonku Dun Gejtan Bondi fil-kapaċita' tiegħu ta' Prokuratur tal-Knisja Matriċi ta' Ghawdex, għamlu rikors f'isem il-mużikanti membri tal-Mużika tal-Kappella tal-Matriċi u pproponew lill-Isqof ta' Malta - dak iż-żmien Ghawdex kien għandu jappartieni lid-djoċesi Maltija sabiex issehh riforma tal-mużika tal-kappella tal-Matriċi, għax il-mużikanti tal-kappella tal-Matriċi minhabba n-nuqqas ta' Direttur ma setgħux plawsibilment jaqdu d-doveri tagħhom fil-funzjonijiet sagri li spiss kienu jsiru b'solenntita f'din il-knisja ta' l-Assunta.

Għalhekk talbu sabiex Mro Dirjanu Lanza li kien idoqq prim vjolin fil-mużika, barra li jkompli jżomm l-kariga ta' prim vjolin, jagħti wkoll, kull gimgħa, kunċerti lil dawk kollha li jagħmlu parti mill-kappella tal-Matriċi: *'... Adriano Lanzon ottimo suonator di violino, il quale alle richiesta non solo dei medesimi, ma bensì di diversi altri Canonici della detta Chiesa accetto l'impresa di prestare cioè nella qualità di primo violino tutt'i soliti servizi alla chiesa nelle sue solennità, ed agli Altari nello loro rispettive Feste, come pure dare ogni settimana le lezioni di concerto a tutte le Persone addette alla Cappella di detta Chiesa..'*

Huma talbu wkoll riforma, indikaw u stabbilew is-salarji li kellhom jiehdu l-mużikanti. Talbu wkoll li Mro Dirjanu Lanza jingħata hlas annwali ta' 35 skut fis-sena sabiex jagħmel kunċerti kull gimgħa lill-membri tal-kappella tal-Matriċi, *'... la detta Cappella coi loro i rispettivi soliti Salarj con un'aggiunta al predetto Lanzon primo violino di scudi trentacinque annui in riguardo alle lezione di concerto, che lo stesso si esige di dare ogni settimana a tutte le persone componenti la Cappella..'* Dan il-hlas lil Mro. Lanza kellu jkun mħallas hekk: 25 skut mill-knisja Matriċi u l-10 skuti l-oħra

~ Credo ~ Del. Pigi. P. L. Adriano Lanzon

AXIAK BROS.

(STONE DECORATIONS) LTD.

LIMESTONE DECORATORS

MANUFACTURES

Manufactures of:

- Exclusive Importers of Slate Tiles
- All types of balustrades
- Sculptured or plain columns
- Sculptured or plain closed stone balconies
- Fountains
- Stone troughs
- Flagstones (ciangatura) in various sizes
- Gozo marble (hard stone) tiles in various sizes
- Stone cladding (Qoxra)
- All types of rustic cladding (Sajjiah)
- Hard stone cladding (tal-qawwi)
- Marble Boarder Patters
- Interior decorations: Light Fixtures, lampshades, etc..
- Scaffolding hire

Prefabricated, Cast Iron & Electrical Fireplaces,
Gas Burners for fireplaces - Fire screens
Brass fenders - Fire Baskets - Coal Buckets
Ovens - Fire Bricks - Tool Sets
Complete Fireplaces with Mantelpieces,
Fireboxes - BBQ's - Fireplaces Installers,
Sealers for old and new buildings.

**Come for a visit to see our
new range of fireplaces at our centre,
located at**

**Xewkija Industrial Estate,
Taflija Road, Xewkija, Gozo - Malta.**

Tel: / Fax: 560252

Mobile: 097 7865/6

minn dawk ta' l-Altari .
L-istess rikors jindika wkoll l-ammont ta'
flus li kellhom jiehdu l-mużikanti tal-
kappella u kif dawk kellhom jithallsu.

Madankollu jekk xi wiehed minnhom
kien jonqos mid-doveri tiegħu dan kien
jitnaqqas proporzjonalment mill-hlas
dovut lilu.

Il-mużikanti tal-Kappella u l-hlasijiet indikati kienu dawn:

Isem il-Mużikant	Salarji mill-Knisja Matriċi		Salarji mill-Altari	
	Skuti	Irbieghi	Skuti	Irbieghi
Dirjanu Lanzon – vjolin prim	25		5	
Dirjanu Lanzon – Direttur	25		10	
Ġorg Gatt – Vjolin sekond	20	6	4	6
Frangisk Montanaro – Vjolin terz	17		4	6
Dr. Mikiel Pace – Flawt	15		4	6
Guliermu Mallia – Kornu	15		4	6
Kan. Karl'Antonio Bondi – Vuċi-Baxx	21	8	4	6
Kan. Lorenzo Tabone – Vuċi -Sopran	21	8	4	6
Luigi Debattista – Vuċi-Tenur	24		4	6
Giacinto Giojoso – Vuċi -Alto	18		4	6
Roberto Mallia – Kontrabaxx	21	8	4	6
Karlu Debrincat – Organista	66		16	6

Dawn il-membri tal-Kappella tal-Matriċi ta' Ghawdex u l-hlasijiet tagħhom kienu ġew ikkonfermati mill-Isqof ta' Malta nhar it-22 ta' Ottubru, 1844, meta il-gżira Ghawdxija kienet għadha tagħmel parti mid-djoċesi Maltija.

Nota: Il-flus kienu jitqassmu kif ġej: Skut kien fih 12 irbieghi. Bil-flus tal-lum bejn wiehed u l-iehor Skut, iġib 8c3

MERCIECA GLASS & IRONMONGERY

~ Glass of all Types ~

Polishing, Bevelling, Grooving

Stain Glass, Design,

Sandblasting on Mirrors and Glass

Contact:

Frank Mercieca

54, Kerċem Road, Victoria — Gozo.

Tel: 556987

Ristorante arzilla

IL-MENQA, M'FORN - GOZO
Tel. 554662 - 551992

SPECIALISING IN
LOCAL FRESH FISH
TRADITIONAL MALTESE DISHES

The Fashion Place

2, St. Georges Square,
Victoria, Gozo.
Tel: 551287

For Exclusive Elegant Wear

Beaver
The Fashion Place

2, St. George's Square,
Victoria, Gozo.

Tel: 551287

II-KATAKOMBI TA' S. PAWL, GHAWDEX

VICTOR J. GALEA

Fir-*Review* ta' l-20 ta' Lulju ta' l-1960 deher artiklu anonimu jismu: X'sar mill-Katakombi ta' S. Pawl? L-awtur jghid li x-xjuh jismaghhom isemmu li fl-inhawi tal-kunvent tal-patrijiet Kapučċini f'Ghawdex *irid jkun hemm katakombi antik* li llum m'ghadu jidher imkien. Jghidilna wkoll li kittieba barranin lil dan il-katakombi jghidulu ta' San Pawl. L-awtur zied li l-vara ta' San Pawl f'tarf il-ġnien t'isfel tal-kunvent thares lejn Marsalforn *mhux bghid wisq minn dan il-katakombi* donnha trid tfakkarna f'xi haġa.

Milli jidher il-kittieba li kellu f'rasu l-awtur kienu Louis de Boisgelin li hareġ ktieb bl-Ingliż, Londra, fl-1805 jismu *Malta Antika u Moderna* u Frederic Lacrois li hareġ *Deskrizzjoni ta' Malta u Ghawdex* bil-Franċiż, fis-sensiela l-Univers, li traduzzjoni taghha bit-Taljan dehret fl-1840.

L-awtur ta' dan l-artiklu donnu haseb li dawn iż-żewġ awturi Franċiżi ġew Ghawdex u raw dal-katakombi b'għajnejhom stess imma fil-fatt dak li qalu fil-kotba taghhom haduh kelma b'kelma mir-raba' volum ta' opra jisimha *Vjaġġ Pittureshk fil-Gżejjer ta' Sqallija, Malta u Lipari* li hareġ Jean Houel Pariġi fl-1787. Kien l-awtur ta' dan ix-xoghol li fil-fatt żar Ghawdex fl-1777.

Is-sabiha hi li hadd minn dawn it-tliet awturi Franċiżi ma jsemmi xi Katakombi ta' San Pawl kif jaghti wiehed x'jifhem l-awtur ta' l-artiklu tar-*Review*, u lanqas xi grotta ta' S. Pawl kif sejhilha artikolista iehor anonimu li kiteb fit-Torċa tal-11 ta'

Settembru ta' l-istess sena, imma għar li kien jgħagġeb lill-Ghawdxin tant li kienu joqogħdu juruh lill-barranin bħala haġa kurjuża. Houel jghid biss li mar jara grotta li fuqha qalulu hafna ghegubijiet, filwaqt li Boisgelin jghid li hi grotta ta' fama kbira u Lacroix jsejhilha grotta ċelebri.

Fejn kien jinsab dan l-għar meraviljuż? Ha naraw xi jghid Jean Houel. Tajjeb hawn nġidu li meta dal-vjaġġatur Franċiż kien Ghawdex kien iżomm il-kunvent tal-Kapuċċini fit-triq li tiehu għal Marsalforn, ir-Rabat. Milli jidher kif kien il-kunvent aktarx li l-patrijiet semmewlu b'insistenza kbira lil dan l-għar ta' l-għagġeb tant li thajjar imur jarah.

Houel jghidilna li dil-grotta ssibha xi nofs mil 'il ġewwa fil-kampanja (*dans les terres*), f'nofs ta' wied li mill-kunvent tal-Kapuċċini tiehu għall-port ta' San Pawl, jiġifieri Marsalforn. Kont tidhol għaliha min-naha tat-tramuntana. Biex tidhol għaliha kont trid tghaddi minn passaġġ tant dejjaq li bilkemm kien jghaddi bni-dem. Dan kien twil 25 pied, daqs 7 metri u nofs. Imbagħad kont issib ruhek ġo speċi ta' sala ġeja għat-tond li għandha dijametru ta' 30 pied li jgibu ftit iktar minn disa' metri. Is-saqaf ta' dil-grotta kien iżomm fuq plier tal-blat li kien hemm f'nofsha. In-naha ta' ġewwa tal-grotta kien hemm bħal żewġ kurituri donnohm jagħtu għal xi mkien imma kienu magħluqin u ma setax jghaddi minnhom. Lil Houel xejn ma laqtu f'din il-grotta u ma pingħiex kif soltu jagħmel.

BONDI'S
Boutique

2, Republic Street, Victoria, Gozo

Tel: 556029

Tamarisk Restaurant And Pizzeria

VICTORIA GOZO

**WE ARE OPEN ALL WEEK FOR LUNCH
& DINNER EXCEPT MONDAY EVENING**

Tel: 551382   Mob: 097 3266

Fortunato Mizzi Street, Victoria, Gozo.

Boisgelin fehem li l-grotta li semma Houel kienet tinsab nofs mil mill-kunvent tal-Kapuċċini. Lacroix dan id-dettall importantissimu qabzu. Ma' l-interpretazzjoni ta' Boisgelin jaqbel l-artikolista anonimu tat-Torċa li semmejna. Dan l-artikolista fehem tajjeb li kemm Boisgelin u kemm Lacroix hadu kulma ġabu fuq din il-grotta minn Houel u għallhekk qabad u ġab irrakkont ta' dan ta' l-aħhar biss. Meta ġie biex jaqleb il-kliem ta' Houel li jghid li l-ghar qiegħed xi nofs mil il ġewwa fil-kampanja f'nofs ta' wied li jghaddi minn taht il-Kapuċċini jghid hekk *din qiegħda f'nofs ta' wied xi nofs mil mill-kunvent tal-Kapuċċini għall-Port ta' San Pawl*.

Għallhekk meta kien jaf b'dan kollu ma nafx għaliex deher jaqbel mat-teorija tas-sur Joe Attard mix-Xagħra li dan l-ghar taht l-art kien fl-inhawi ta' Marsalforn u jghid li dan huwa l-istess ghar li l-Arcisqof Pietru Pace ftit żmien qabel ma miet Għawdex fl-1914 kien urieh lill-Monsinjur Farrugia tal-Vers. Imma ngħid jien dan l-ghar kif seta' kien Marsalforn meta dan jinsab xi żewġ mili bghid mill-Kapuċċini filwaqt li l-ghar skont l-interpretazzjoni ta' l-artikolista stess qiegħed xi nofs mil biss bghid mill-kunvent. Barra minn hekk Houel jghidilna li l-ghar tidhol għalih minn toqba dejqa f'nofs ta' wied meta l-ghar ta' Marsalforn, jekk għandi emment tajjeb kien qiegħed xi mkien taht it-triq ta' Marsalforn fejn hemm l-awrikarja taht il-Qolla ta' Merzuq qabel taqbad il-bini.

Ir-risultant li deher fit-Torċa juri fiċ-ċar li dan l-ghar kien xogħol in-nies li qattgħuh fis-saff ikhal tal-franka. Dan is-saff tal-kahla ratha għandu iehor abjad iebes li tajjeb hafna għal saqaf. Il-bahar jaqbad mas-saff artab tal-kahla u jagħwar fih

bhalma għamel Ghar Qawqla, Marsalforn u l-Ghar ta' Santa Marija taht il-Qolla l-Bajda, ix-Xwejni. Meta l-ghar jikber iżżejjed jisfronda kif għamel Ghar Qawqla żmien ilu.

Qed ngħid dan għax l-ebda bniedem f'sensih mhu se jhaffer għar li biex tilhqu trid tghaddi għalih minn passagg' dejjaq kemm kemm jghaddi bniedem u jagħmillu bokka f'nofs ta' wied imnejn jghadd iż-żiemel l-abjad jimlieh bil-hamla. U l-grotta ta' Houel, Alla jberikha, għadda kemm għadda ilma minnha qatt ma' mltiet la bl-ilma u wisq anqas bil-fajt. Houel dahal u hareġ minnha bla ma bell saqajh bħall-ors tal-Gandlora.

Hag'ohra li rrid insemmi hi li lil Houel hadulu rasu biex imur jara din l-grotta li għall-Ghawdxin kienet xi haġa ta' l-ghaġeb li Houel ma sab xejn xi jghid fuqha. Barra fuq is-Sur, l-Ghawdxin haduh jara l-Mellieha ta' l-Arluġġar, il-barriera ta' l-alabastru, Iz-Zebbug, il-Haġra tal-General, id-Dwejra, iz-Zuntier ta' fejn Santu Wistin u l-Ġgantija. Mela għall-Ghawdxin l-ghar kellu interess daqs il-postijiet l-oħra li haduh jara.

Għallhekk nistaqsi fejn kien sewwa dan il-ghar u għaliex kien jimla lill-Ghawdxin b'daqshekk mistogħġbija? Ma rridx nitbiegħed iktar minn nofs mil 'l hinn mill-Kapuċċini u rrid nieqaf f'nofs il-wied li jiehu għal Marsalforn. Jien nemmen li dan il-ghar misterjuż ma kienx għajr il-Belliegha.

Meta faqqgħet il-gwerra ma' l-Italja fl-1940 l-ismijiet ta' l-istrasjed kienu kollha bit-Taljan. F'daqqa waħda kollha saru bl-Ingliż anke dawk li kienu laqmijiet u kunjomijiet u l-Belliegha saret *Sump Street*.

CITADEL VIDEO COMMUNICATIONS

Still Photography, Radio & Television Productions

The best caterers for sights and sounds of Gozo
You Name It ... We Do It ... From Weddings & Family Occasions to International Productions

The only Gozo based facility catering for
Domestic and Professional VHS, Super VHS & Hi 8 Video
as well as Broadcast U. Matic High Band SP and Betacam SP video format

For more information contact us at

By The Bastion Road, Victoria Gozo MALTA
Tel/Fax: (356) 551 936 - E-Mail: cvc@orbit.net.mt

ROMA Shopping Complex

Independence Square, (It-Tokk) Victoria, Gozo - Malta.
Tel: 554108, 551169

Ladies and Young Fashion Wear,
Men and Children Wear,
Fabric and Upholstery Material,
Curtains and Household Furnishings.

While in Gozo, visit
ROMA SHOPPING COMPLEX,
which is situated in the most
central part of Victoria,
(where one also finds the only
street market on the island).

At the moment, the much awaited
"SUMMER SALE" is on ...
many items are at half price.
Make the most of your visit to Gozo
.... take advantage of the reduced
prices and purchase
your needs from

ROMA Shopping Complex

the leading department store
on the island.

Opening Hours

Monday to Friday 08.00 - 12.45 16.15 - 19.00
Saturday 08.00 - 12.45 16.30 - 19.00
(Saturday P.M. Closed After 22/08/97)

Issa *sump* hi sentina filwaqt li belliegħa hi haq fil-blat kalkarju bħalma hi l-franka li fiha l-ilma hu u għaddej minn wied jin-bala' u wara li jgħaddi biċċa sewwa taht l-art jerġa' jitfaċċa u jibqa' sejjer mal-wied il-wied. Għalhekk belliegħa hi *sink-hole* bl-Ingliż.

Il-Belliegħa tagħna kienet tinsab fit-tarf tal-Wied ta' Żejta kemm kemm 'l isfel menn fejn it-triq tal-Belliegħa tgħaddi l-wied għat-Triq ta' Għajn Futni biswit id-dar ta' l-Għattuq f'it qabel ma tilhaq is-sies fejn il-blat jaqta' waħda sew. It-tfal tal-Belliegħa dari kienu jħobbu jwaddbu l-gebel fiha. Il-gebla wara hafna taħbit mal-ġnub ta' dak id-dagħbien kienet tagħmel hoss kbir kif tmiss ma' l-ilma tal-qiegħ jekk tkun għamlet ix-xita. Il-gvern kien għalaqha biex iwarrab il-periklu li jiġġarraf xi hadd fiha.

Meta jien intbaht x'kienet tassew il-Belliegħa kont staqsejt lil missieri, Alla jahfirlu, minn fejn kien jitfaċċa l-ilma tal-Wied ta' Żejta wara li jdub fil-Belliegħa. Hu qalli li kien jitfaċċa f'sibien il-widien, jiġifieri fejn il-wied li ġej minn taht il-Kapuċċini jiltaqa' ma' dak li ġej minn Ta' Żejta li jien nafu bhala ta' l-Għattuq.

Għalhekk meta Houel jgħid li l-grotta ta' l-għaġeb kont tidhol għaliha min-naha tat-tramuntana f'nofs il-wied xi nofs mil 'il ġewwa mill-kapuċċini kien jaf sew xinhu jgħid.

Issa kull min studja fuq l-għerien ta' żmien il-Paleolitiku jew ra xi filmat dwarhom jaf li dawn tidhol għalihom bi tbatija kbira, xi drabi titkaxkar għal żaqqak għat-tul ma' l-art, drabi oħra tinzel minn dagħbien, tgħaddi minn ġo l-ilma u x'naf jien qabel issib bħal sala mdaqqa, xi

drabi iktar ukoll. Thoss li int u taqra fuqhom qisek diehel fil-Belliegħa tagħna.

Meta l-ghar li jħaffer l-ilma hu u għaddej taht l-art jikber iżzejjed u ma jkollux xi pilastru ta' blat iktar iebs fuqieq iżomm bħalma kellu dak tal-Belliegħa kien jisfronda u jagħmel hofra daqsieq. Hofra bħal din Għawdex nistghu narawha il-Qawra fejn biċċa minnha mtliet bl-ilma bahar. Dik tad-Dwejra mbagħad mtliet kollha kemm hi bil-bahar li dahal minn naha tal-gebla tal-General. Malta hemm il-Maqluba. Hofra bħal tal-Maqluba tissejjah dolina, l-iktar meta fil-qiegħ tagħha jkun hemm ir-raba' jinħadem. Biss l-ilma tal-wied xorta jibqa' ġej ġo fiha. Fil-każ tal-Maqluba jiġi li wara maltempata timentela papra imma wara f'it l-ilma jdub ġod-dgħabien li m'humiex wisgħin biżżejjed biex jiehdu hafna ilma f'daqqa, imma bil-mod il-mod jgħaddi kollu. Fil-każ tal-Qawra l-ilma jgħaddi mill-mina li hemm tagħti għall-bahar u għalhekk qatt ma tfur bl-ilma.

Mind u għalqu l-bokka tal-Belliegħa l-ilma tal-Wied ta' Żejta qiegħed jaq f'kaskata minn fuq is-sies għal isfel u jibqa' sejjer. It-toqba minn fejn missieri qalli li kien jiżbokka l-ilma u li minnha jidher li dahal Houel ingħalqet u ntesiet.

Interessanti kif kull fejn hemm belliegħa jew dolina nibtu l-leġġendi. Il-Belliegħa tagħna għandha l-leġġenda tas-seba' xeb-biet li għabu ġo l-ghar meta niżlu jimlew l-ilma. Il-Belliegħa ta' Malta qiegħda Hal Lija fil-wied fl-inhaw ta' ċimiterju fejn hemm il-knisja tal-Madonna tal-Belliegħa. Jgħidu li raġel li kien jahrat nhar Santu Kruċ infetħet l-art u belgħet bil-bhejjem b'kollox.

DOMESTIC APPLIANCES

PROP. VINCENT CASSAR
FORTUNATO MIZZI
STR. VICTORIA.
TEL/FAX: 563814

V B M G	* REFRIGERATORS	* AIR CONDITIONERS
E O A L	* COOKERS	* SOLAR SYSTEMS
S S L E	* MICROWAVES	* WASHING MACHINES
T C B M	* DISH WASHERS	* BUILT-IN FRIDGES
F H E G	* BUILT-IN OVENS	* DEHUMIDIFIERS
R R A	* COOKER HOODS	* FANS
O S	* HOBS	* BARBEQUES
S		
T		

EXCELLENT AFTER SALES SERVICE
INSIST ON THE BEST

OUR PIZZA
OVEN SPEAKS
ITALIAN

Smuggler's Cave

Bar • Restaurant • Pizzeria

Il-Menqa - Marsalforn

Tel: 551005 - 551983 - 551197 • Fax: 559959

Imbagħad għandna r-raħal li nbela' meta sfrundat il-Maqluba barra mara li kienet titlob fil-knisja ta San Matthew li ħelsitha bil-ħniena. Fl-aħħarnett il-Qawra għandha l-Hofra tal-Bniet li ghebu meta niżlu jaħslu l-ħwejjeg ħemm.

Għalhekk għall-Għawdxin il-grotta li mar jara Houel fl-1777 kienet meraviljuża mhux għax kienet xi katakombi jew xi grotta ta' San Pawl bħalma stħajlu l-artikolista tar-*Review* u it-Torċa fl-1960 imma għax l-ilma kien jinbela' fiha biex wara li jgħaddi minn dagħbien dejjaq jerga jaqbad triqta fil-wieċ mal-wied il-wied lejn Marsalforn.

Nixtieq li xi darba xi hadd jerga' jiftah din l-imbierka belliegha halli wiehed ikun jista' jara dak li smajt jien ħux minnu jew le.

Pope John Paul II Street
(On the way to Ta' Pinu)
Victoria Gozo.
Tel : 551234
Fax : 552737

Your new property in Gozo will give you more satisfaction
when you know you have the smartest available:

Light fittings from SILHOUETTE – The Light Shop

Domestic Appliances from FORESTALS – always better.

Free estimates, deliveries and connection of appliances

THE PHOTO SHOP

2, ST. URSULA STR., VICTORIA, TEL/FAX: 356 563403 MOB: 099 0588

Weddings Services

Studio Portraits

Compact & Professional
Cameras

Film Development

Benetton Gadget Bags

Exclusively

Nikon

© Saturnia Designs & Publishers, 1999

Issa Tista Thawwar il-Borma Bhal Dari

Issib Hwawar, Hxejjex Aromatici, Frott
Imqadded ghal-Helu u Prodotti ohrajn ghal-Ikel

14 - 15 KERCEM ROAD, VICTORIA, GOZO.

TEL: 562160

Joseph Bezzina

THE GOZO CATHEDRAL AND THE CATHEDRAL MUSEUM

HISTORY AND GUIDE

Akkwista kopja mill-Uffiċċju Parrokjali

ID-DEVOT TA MARIA

Kari Malti ta cull Xahar

Qui me invenerit, inveniet vitam et hauriet salutem a Domino.

Prov. VIII v. 35

Min isib Lill, isib il haġġa u jakla is-saħħa min għand Alla.

ASSOCIAZZIONI

{Għall Malta u GħauDEX—sena sittax il sold; sitt xhur tmien soldi, bil kuddiem.
(Għall barra jidiedu li spejjes tal posta.

"Nirracemmandau bil kalb lill insara specialment tad-Diocesi tagħna, li jakrau id-Devot ta Maria, li fih ir-ruh is-sib tagħlim.....li ieab-barha fid-devozzioni lejn l'Omm t'Alla Maria". L'Iskof ta GħauDEX, Mons. Camilleri lid-Direttur ta dan il Kari.

IL MADONNA TA PINU.

— 132 —

LILL MARIA SANTISSIMA
FIT-TELGHA TAGHHA FIS-SEMA,TITULAR TALL CNISIA CATTEDRALI
TA GHAUDEX

15 TA AWWISSU 1899.

Kima u għe natue minn kalbna
F'dan il jum ghaziz, Maria,
Illi fih bir-ruh u 'l gisem
Fis-smeuniet geit mgħolliha.

Hecc chif hriġt mill meut rebbieha,
Nissilt ghageb lill bnedmin;
U b'Regina u b'Omm tall hnienna
Għarfue collha l'imnietin.

Hemm fill genna l'angli collha;
B'belu cant tauc di't-tislma:—
Bint, Għarusa, Omm u Vergni,
Lilec tixrak l'acbar kima;

Għaliex Inti geit mahtura,
Biex tas-Sema tcuh Regina
U bħal Cheuba ta fill ghodu
B'daca gmielec dlone thennina.

O Sultana ta bla tebgħa,
F'dan il jum tall festa tighec,
Ixgħel kalbna fis b'imħabbteċ
Hall'nirtabtu dejjem mighec.

Bħal Patruna ta d'il Gzira
Inti cun l'għajjnuna tagħha,
Zomma bgħeid mid-deni collu,
Ibka dejjem jekaf magħha.

G. GULIA.

LILL-MARIJA SANTISSMA
FIT-TLUGH TAGHHA FIS-SEMA

TITULAR TALL-KNISJA KATIDRALI TA' GHAWDEX
15 TA' AWWISSU 1899

Qima u ġieh naghtuk minn qalbna
F'dan il-jum għażiż, Marija,
Illi fih bir-ruh u 'l-ġisem
Fis-smewwiet ġejt imghollija.

Hekk kif hriġt mill-mewt rebbieha,
Nissilt għaġeb lill-bnedmin;
U b'Reġina u b'Omm tal-hniena
Għarfuk kollha l-imnikktin.

Hemm fil-ġenna l-aṅġli kollha;
B'helu kant tawk tislima:-
Bint, Għarusa, Omm u Verġni,
Lilek tixraq l-akbar qima;

Għaliex Inti ġejt mahtura,
B'leż tas-Sema tkun Reġina
U bħal kewkba ta' filghodu
B'daka ġmielek dlonk thennina.

O Sultana ta' bla tebgħa
F'dan il jum tal festa tiegħek,
Ixgħel qalbna fis b'imhabbtek
Ha nintrabtu dejjem miegħek.

Bħal Patruna ta' dil-ġira
Inti kun l għajjnuna tagħha,
Żommha bogħod mid-deni kollu,
Ibqa' dejjem wieqfa magħha.

G. Gulia

ANTON GAUCI

DUN ALWIG TA' SAVINA

Akkwista kopja mill-Uffiċċju Parrokjali

IL-KNISJA MATRIČI U L-FESTA TA' SANTA MARIJA (1800 – 1825)

WINSTON LAWRENCE ZAMMIT B.A. (HONS) ., M.A.

F'Settembru ta' l-1800, spiċċa l-imblokk tal-Frañċiżi, fl-ibliet ta' madwar il-Port il-Kbir, u fl-istess xahar bdiet il-hakma Ingliża.

F'dan l-artiklu se naghti f'it taghrif dwar il-Knisja Matriċi, illum Katidral, u l-Festa ta' Santa Marija, fl-ewwel hamsa u ghoxrin sena tas-seklu XIX.

Il-hatra ta' l-Arċipriet Gauci.

Ghas-servizz tal-Knisja Matriċi kien hemm kulleġġ ta' kanonċi li l-kap tiegħu kien l-Arċipriet li kellu f'idejh il-kura ta' l-erwieh tal-parroċċa marbuta mal-Knisja Matriċi. Izda l-istess Arċipriet kien wkoll il-kappillan tal-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ ġewwa r-Rabat.

Fil-bidu tas-seklu XIX l-Arċipriet tal-Knisja Matriċi kien il-patrijott Kan. Dun Franġisk Saver Cassar li kien mexxa l-Ghawdxin fil-irvell u l-imblokk tal-Frañċiżi. L-imsemmi Arċipriet izda miet fis-16 ta' Diċembru 1805.¹

Billi n-nomina ta' l-Arċipriet il-ġdid kienet f'idejn is-Santa Sede, hmistax wara mewtu, il-Kummissarju Ċivili Ingliz Alexander Ball R.N. kiteb lil Kardinal Consalvi, is-Segretarju ta' l-Istat u rrikmanda lil Dun Mikiel Anġ Cassar, in-neputi tal-mejjiet Arċipriet Cassar għal din il-kariga.² Izda l-Awtoritajiet Ekklesjaſtiċi għażlu membru tal-kapitlu tal-Matriċi, il-Kan Penitenzier Dun Gwann Maria Gauci għal din il-kariga mportanti u ha l-pussess t'Arċipriet nhar

it-12 ta' Marzu 1807.³ L-imsemmi Arċipriet Gauci miet fis-27 ta' Frar 1814⁴ u billi f'it wara feġġet il-pesta f'Ghawdex din setgħet kienet ir-raġuni għaliex dam ma nhatar l-Arċipriet l-ġdid.

Ittra ta' l-Isqof Mattei

Ittra ta' l-Isqof Mattei lis-Sur Biscailles f'Ruma bid-data ta' l-10 ta' Mejju 1815 tagħtina taghrif interessanti dwar l-istess Arċipretura, iż-żewġ parroċċi tar-Rabat u l-qagħda ekonomika tal-poplu tar-Rabat f'dak iż-żmien.

Fl-ittra tiegħu Mons Mattei sqarr li l-Arċipretura kienet mgħobbija b'pensjoni ta' 70 dukat a favur ta' Mons Bres. L-Isqof qal wkoll li l-Arċipretura ma kienitx tiflah għal dan il-piż u għaldaqstant kien possibbli li min jinhatar Arċipriet kien jidlob li jitneħħa dan il-piż.

Mill-istess ittra nafu li iż-żewġ parroċċi tar-Rabat, dik tal-Matriċi u San Ġorġ kienu estiżi hafna fil-limit tagħhom. Għaldaqstant dan kien jobbliġa lill-Arċipriet li jzomm miegħu żewġ viċi-parroċċi biex jgħinuh fix-xogħol tiegħu.

Meta l-Isqof kiteb l-ittra, il-gżejjer Maltin kienu għaddejin minn żmien ta' ġuħ u faqar kbir li beda fl-1813 wara li spiċċaw il-gwerer ma Napuljun, u bil-miġja tal-pesta, u karakar sa l-1842.

F'Ghawdex il-faqar naturalment kien akbar minn Malta billi l-opportunitajiet

PULENA

Bar & Restaurant

Specializing in
Fresh Fish, Pasta & Pizza

Marina Street (Il-Menqa), Marsalforn, Gozo. Tel: 559777

J. & J. Zammit Supplies Ltd.

**Wholesalers for
Fresh Fruits
and
Vegetables**

**by the Bastion Road, Victoria, Gozo.
Tel: 560795, Mobile: 099 4670**

ghax-xoghol kienu inqas. Il-faqar tal-parruċċani tar-Rabat jissemma fl-ittra ta' L-Isqof li staqarr li *la poverta dei parrocciani va anchi a carico di che pascenddi anche nello spirituale ha ezicendio il debito di soccov-erli nelle urgenze di vita*. Ghaldaqstant fl-ittra tiegħu l-Isqof sahaq li jekk jiġu mposti pensjonijiet ġodda fuq id-dhul ta' l-Arċipretura, l-Arċipriet kien ser jkollu inqas fondi a disposizzjoni tiegħu biex jghin lill-parruċċani.⁵

Li l-faqar f'Għawdex kien qed jinħass sewwa johroġ minn diversi fatturi. Diversi bdiewa ma kellhomx minn fejn iħallsu l-qbiela, u ghaldaqstant fl-1817, il-Gvern ta' struzzjoni lill-kollektur tal-kera' ta' l-artijiet tal-Gvern f'Għawdex, biex minn-flok il-flus tal-qbiela, jieh u l-qamh.⁶ Il-Monte di Pieta spiċċa bla flus, b'riżultat li f'Novembru 1817 il-Gvern ta' ordni lill-Monte di Pieta ta' Malta, biex jghaddi somma flus li din l-istituzzjoni f'Għawdex.⁷

Il-Gvern għen wkoll lill-foqra Għawdxin billi fl-Għid ta' l-1816, ta' karita' aktar mis-soltu lill-foqra ta' Għawdex.⁸ Izda barra minn hekk f'Mejju ta' l-1817 ha l-lewwel pass biex f'Għawdex wkoll jit-waqfak stabiliment biex jagħżlu l-qoton,⁹ u jidher li dan l-istabiliment kien diġa beda jahdem f'Awwiisu 1817.¹⁰ Minn ittra miktuba f'Lulju 1818 nafu li dan l-istabiliment kien jinsab f'dar tal-Gvern fil-Kastell, iżda fl-istess xahar nġhatat ordni biex dan l-istabiliment jittiehed f'dar ġewwa r-Rabat li kellha tinbena apposta.¹¹

Il-Hatra ta' l-Arċipriet Mizzi

Il-konkurs (eżami) għall-Arċipretura tar-Rabat ġie stabilit għal nhat it-Tnejn 16 ta' Settembru 1815 u bħala proponenti għall-każ morali f'dan il-konkurs, l-Isqof Mattei hatar lill-Arċidjaknu tal-Katidral Kan Giov

Bartolomeo Xerri, il-Kan Teologu tal-katidral Dun Frangisk Decaro u l-Arċipriet ta' l-Isla l-Kan Dun Vincenzo Cachia.¹²

Minn fost il-konkorrenti ġie mahtur wiehed mill-kanonċi tal-Knisja Matriċi Dun Feli Mizzi.¹³ Hawnekk ta' min isemmi li l-imsemmi Kanonku Mizzi f'Ottubru 1811, kien ġie mahtur mill-Kummissarju Ċivili bħala rettur tal-Kulleġ li kien hemm f'Għawdex flimkien ma Dun M. A. Refalo.¹⁴ Huwa miet fil-kariga t'Arċipriet fis-26 ta' Frar 1826.¹⁵

Il-Predikatur ta' l-Awent u r-Randan
Fil-perjodu li qieghdin nitkellmu fuq l-Gvernatur jew ir-rappreżentant tiegħu, kien jahtar saċerdot biex jagħmel il-prediki ta' l-Awent u r-Randan fil-knisja Matriċi ta' Għawdex. Mir-registri li fihom hemm l-ittri tas-Segretarju Prinċipali tal-Gvern, miżmuma fl-Arkivju Nazzjonali

SeaFlyFerries

DAY EXCURSIONS to **Pozzallo**, **Mt. Etna** & **Taormina.**

Morru ghamlu Xirja mis-Suq ta' Katanja bil-Catamaran tas-SeaFly Ferries
bil-prezz fenominali ta' Lm 19 biss.

Ghal aktar informazzjoni morru fl-Aġenziji ta'
l-Vjaġġar f'Ghawdex jew Malta jew ċemplu 551992

Sea Fly Ferries bi prezzijiet mqaċċta.

nisiltu l-ismijiet ta' numru minn dawn il-predikaturi, li ġew magħżula biex jipriedkaw fil-kollegġjata ta' l-Assunta

1815 Rev Dr Federico Busutti¹⁶

1815 Rev Patri Giuseppe Stivala OFM¹⁷

1815 Rev Fortunato Cutajar Vice-Curator of the Principal Church of Gozo¹⁸

1815 Rev Fr Fortunato da Malta Pro Vicar of the Capuchins Convent¹⁹

1815 Rev Fr Antonio Stivala Guardian of the Minor Conventuals of Gozo²⁰

It-Tigrijiet tal-bhejjem nhar

Santa Marija

Avveniment importanti marbut mal-festa ta' Santa Marija, hija t-tigrijiet tal-bhejjem.

Minn żewġ ittri bid-data tas-7 t'Awwissu 1803, jidher ċar li kien il-hsieb li jsir it-tibdil f'dawn it-tigrijiet. L-ewwel ittra bid-data tas-6 ta' Awwissu 1803 inkitbet minn Felice Cutajar is-Segretarju ta' Ball lill-Filippu Castagna l-Gvernatur ta' Ghawdex. F'din l-ittra Cutajar inforna lil Castagna, li Ball kien iddeċieda li dwar it-tigrijiet, li fuqhom kien tkellem Castagna fl-ittra tas-6 t'Awwissu, għal dik is-sena kollox kellu jsir bhall ma sar fis-sena ta' qabel minghajr ma jsir xejn ġdid. Dan kien ġie deċiż għax Ball xtaq li kollox isir bil-kwiet, kif kien issuggerixxa Castagna lil Ball. Billi l-festa ta' Santa Marija kienet fil-qrib, Ball ma hassx li kellu żmien biżżejjed biex jifli l-biċċa sewwa billi jisma l-partijiet kollha, biex ikun jista jaghti provvedimenti xieraq sabiex hadd ma jkollu raġun għaliex jilmenta.

Minn l-istess ittra nafu li l-Kummissarju Civili Ball kien iddeċieda li jitle' Ghawdex għall-festa ta' Santa Marija ta' l-1803. Izda billi fil-Belt Valletta nhar is-16 t'Awwissu,

kellha ssir bil-pompa tas-solt il-festa ta' Santu Roku, u anki kellhom isiru t-tigrijiet tal-bhejjem, Ball iddeċieda li ma jitlax Ghawdex.²¹

L-ittra l-oħra bid-data tas-7 t'Awwissu 1803 li nkitbet ukoll minn Felic Cutajar hija ndirizzata lill-Gurati ta' l-Universita' ta' Ghawdex. Minnha nafu li fil-5 ta Awwissu l-Gurati kienu kitbu lil Ball. Għaldaqstant Ball kien qabbad lil Cutajar biex jinforma lill-Gurati li kienet ix-xewqa u intenzjoni ta' Ball li għal dik is-sena, dwar it-tigrijiet, isir kollox bhas-sena ta' qabel minghajr ebda nnovazzjon. Ball kien se jirriserva li jeżamina l-affari l-quddiem billi jisma l-partijiet kollha biex ikun jista jaghti deċizzjoni ġusta.²²

It-tigrijiet fil-fatt saru, u dan nafuh mill-fatt li permezz t'ittra bid-data tas 26ta' Jannar 1804. It-teżorier tal-Gvern ġie

ODESSEY

Bar - Restaurant - Pizzeria

BIG SCREEN AVAILABLE

ALSO GROUPS ACCEPTED FOR LUNCH OR DINNER

*Menqa, Marsalforn, Gozo, Malta.
Tel: 551002 / 561728, Mobile: 099 7009*

Manuels JEWELLERIES

Dealers Gold & Silver Articles

All kind of Jewellery Repairs Accepted

GOLD AND SILVER PLATING AND ENGRAVING ALSO ACCEPTED

13, St. Francis Sqr., Victoria, Gozo. Tel: 556155

141, Republic Str., Victoria, Gozo. Tel: 556288

Paradise

Travel and Property Services Limited

38, Saint Sabina Square, Victoria, VCT 104, Gozo, Malta.

Tel: 562025, 558918, Fax: 562026 Mob: 0949 6277

We offer:

- Special Prices to America, Canada, Australia • Organised Tours
- Honeymoon Specials • Special Holidays for 18-35 year old
- Car-hire • Taxi Service Motor & Travel Insurance • Cruises
- We are also Real Estate Agents • We help you sell or buy your next home.

Come to PARADISE - We Care

awtorizzat ihallas lill-Gvernatur ta' Ghawdex is-somma ta' 57 skud u 9 tari, somma li kien hareġ l-istess Gvernatur ghaż-żewġ palji li nghataw bhalal premju ghat-tigrija li saret bhas-soltu nhar Santa Marija.²³

Il-kwistjoni tat-tibdil reġgħet qamet fis-sena ta' wara, u din id-darba nafu x'kien it-tibdil li kien qed jiġi impost.

Fis-27 ta' Lulju 1804, quddiem il-Gvern tressqet proposta tal-Ġurati ta' Ghawdex, li talbu li t-tigrija taż-żwiemel issir flimkien ma dik ta' l-annimali l-oħra, nhar il-Festa ta' l-Assunta (15 ta' Awwissu) minnflok li ssir fit-8 ta' Settembru, l-festa tat-Twelid tal-Madonna. Din it-talba tindika li l-barra mit-tigrijiet tal-bhejjem li kienet issir nhar l-Assunta, kienet issir tigrija oħra taż-żwiemel fil-Festa tal-Vitorja. Wara li nstemgħet din it-talba l-Kummissarju Ċivili Ball iddeċieda li jiehju parir.²⁴

Hawnhekk tajjeb li min isemmi, li f'dak iż-żmien kienet issir tigrija oħra tal-bhejjem fir-Rabat, din id-darba fil-Festa ta' San Kalogenu, li kienet issir fil-Knisja ta' San Frangisk.²⁵

It-talba tal-Ġurati reġgħet ġiet diskussa fit-3 ta' Awwissu 1804. Billi l-Gvernatur kien ha parir, il-permess nghata skond ir-relazzjoni li kienet nghatat lill-Ball.²⁶ Dan ifisser li t-tigrija taż-żwiemel kellha ssir nhar Santa Marija minnflok fil-Festa tal-Vitorja.

Jidher li l-Gvern reġa hallas l-ispejjes tat-tigrija ta' Santa Marija fis-snin ta' wara. Permezz t'ittra bid-data tas-27 ta' Lulju 1815 mill-Agent Segretarju Prinċipali tal-Gvern Alexander Wood, il-Magur Fairclough gie nfurmat li b'risposta għall-ittra tiegħu ta' l-20 ta' Lulju 1815, kien ġie

mitlub mill-luogotenent Gvernatur li jinfurmah li l-Uffiċjal f'Ghawdex inkarigat mill-gbir tal-kera tal-propjeta tal-Gvern kellu jagħti 50 skud biex jingħataw l-ewwel żewġ premjijiet għat-tigrijiet li kellhom isiru nhar Santa Marija fil-15 t'Awwissu. Wood spiċċa b'ittra tiegħu billi qal li s-somma ta' 50 skud kienet tithallas fis-snin ta' qabel.²⁷

L-istess somma nghatat fis-sena ta' wara (1816) mill-Gvern għall-istess skop.²⁸

¹ FERRIS A (1866). *Descrizione delle Chiese di Malta e Gozo*. p 552.

² A(rkivju) N(azzjonali) M(alta) Brogliardo lettere. PS/02/2. 27-VIII-1805 – 25-VIII-1806, ittra ta Ball lill-Kardinal Consalvi p63.

³ FERRIS A, op. Cit p550.

⁴ *Ibid.*

⁵ A(rkivju) K(atidrali) M(alta) Misc 204 lettere di Mons Mattei. Ittra lis-Sur Biscailles 10-V-1815 f100v101 Gr.

⁶ A.N.M. letters CSG 04/4 24-V-1817 – 10-VIII 1818 Ittra lil Collector of Lord Revenue Gisc 16th June 1817 p26

⁷ *Ibid.* Ittra lill-Kummissarju tal-Monte di Pieta 23 Nov 1817 p 215 F' din l-ittra l-Kummissarji ġew mitluba biex jgħaddu s-somma ta' 8,000 skud lil Monte di Pieta ta' Ghawdex 'which at present has no capital whatsoever'

⁸ L(ibrerija) N(azzjonali) M(alta) Univ 519, Accounts 1816 Des Disbursements. 30th April 1816.

⁹ A.N.M. Letters CSG 04/4 (24-V-1817 – 10-VIII-1818) Ittra lil-logutenet Kurunell Bayer 28-V-1817 p 8.

¹⁰ *Ibid.* Ittra lill-logutenet Kurunell Bayer 14-VIII-1817 p 122.

¹¹ *Ibid.* Ittra lil logutenet Couray u J Somenville 18-VIII-1818 p 407.

¹² A.K.M. Mis 204. Lettere di Mons Mattei.

Square Cellar

WINE & SPIRITS

24 St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 551845 • 556141

Prop.: Joe Grech

**For your Shopping
convenience and value
on Groceries
shop at**

St. Mary's Supermarket

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo.

Tel: 551025

ff90R, 90V.

¹³ FERRIS A. op at p 550. Hawnhekk Ferris jghid li Dun Felič Mizzi ha l-pussess fis-27 t'Awwissu 1815, Iżda id-data hija żbajlata.

¹⁴ A.N.M. Brogliardo Ordine PS/01/3 1808 – 1812. Ittra lill-Kan F. Mizzi u Dun M. A. Refalo p 261.

¹⁵ FERRIS A. op. Cit p 550.

¹⁶ A.N.M. Letters CSG 04/2 (12-VI-1815 – 14-V-1816) ittra lir-Rev Dr Federico Busuttil p 218.

¹⁷ A.N.M. Letters CSG 04/3 (16-V-1816 – 24-V-1817) ittra lir-Rev G Stivala OFM 5-XI-1816, p 248.

¹⁸ A.N.M. Letters CSG 04/4 (24-V-1817 – 10-VIII-1818) ittra lir-Rev F. Cutajar 4-X-1817 p 175-176.

¹⁹ A.N.M. Letters 04/5 (12-VIII-1818 – 31-V-1820) ittra lill-Patri Fortunato 23-X-1818, p 45.

²⁰ A.N.M. Letters Ibid, Ittra lill-Patri

Antonio Stivala 30-X-1819 p 359.

²¹ A.N.M. PS01/1 Brogliardo Ordini 1802 1804. Ittra lill-Gvernatur ta' Għawdex 7-VIII-1803

²² Ibid. Ittra lill-Gurati ta' Għawdex 7-VIII-1803.

²³ Ibid. Ittra lit-teżorier tal-Gvern 26-I-1804.

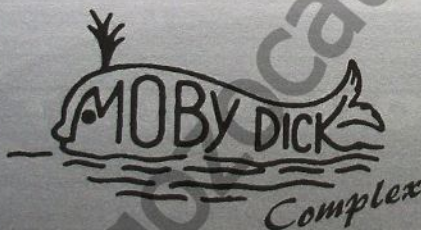
²⁴ A.N.M. A 43 Vol 9, p 197.

²⁵ A.N.M. A 43 Vol 6, 26-VIII-1863 p 438, fejn insib li din it-tigrija saret fl-1803, u A 43 Vol 9, p 207, 228 fejn taht dak 31-VII-1804, u 7-VIII-1804 tissemma din it-tigrija.

²⁶ A.N.M. A 43, Vol 9 p224

²⁷ A.N.M. CSG 04/2 (12-VII-1815 – 14-V-1816) ittra lill-Maggur Fairclough 27-VII-1815 p72.

²⁸ A.N.M. letters CSG 04/3 (15-V-1816 – 24-V-1817) ittra lill-luogtenet Kurunell Bayer 9-VIII-1816 p 127.

Bar, Restaurant
& Pizzeria

Huang Gong Chinese
Restaurant

on 3rd Floor
Take Away Available

Roof Garden Restaurant

Serving Local Cuisine on 4th Floor

Open from June till September from 7p.m. onwards

Aljotta - Minestra - Kusksu - Imqarrun il-Forn

Spagetti biz-Zalza tal-Fenek - Hut Frisk - Fenek Stuffat

Qarabali Mimli - Bragioli - Haruf - Clamari Mimli

4, Marina Street, Xlendi Bay, Gozo. Tel: 561518 Fax: 559632

Dragon

Chinese Restaurant

Calypso Hotel, Marsalforn, Gozo.
Tel: 562000

OFFICE EQUIPMENT

**FOR ALL OFFICE SUPPLIES
& STATIONERY.**

*Photo Copy Service & Binding
Calculators, Typwriters,
Cash Registers, Fax Machines*

12, St. Francis Sqr., Victoria - Gozo
Tel: 554052 Fax: 563745

**MIR-REĠISTRI TAL-MAGHMUDIJIET
TAL-MATRIČI U KOLLEĠĠJATA
TA' L-ASSUNTA - GHAWDEX,
1603 - 1699**

GRAZIO A. GRECH

Jekk wiehed jifli tajjeb it-tieni, it-tielet, u r-raba' volum tal-maghmudijiet li saru fil-Matrici u Kolleġġjata ta' l-Assunta ta' Ghawdex - il-Katidral ta' illum - li jibdw mit-28 ta' Awissu, 1603, u l-ahhar tas-sena 1699, malajr jinduna li l-knisja Matrici u Kolleġġjata ta' l-Assunta f'dak iż-żmien kienet l-akbar Parroċċa li kien hawn f'Ghawdex.

Dan johroġ ċar mit-tabella, li qed nippublika ma' din il-kontribuzzjoni, ta' kemm saru maghmudijiet, sena b'sena, fil-Matrici ta' l-Assunta miġbura mir-reġistri tal-maghmudijiet li jinstabu fl-arkivu Parrokkjali tal-Katidral ta' Ghawdex.

Mill-figuri johroġ ċar li mit-28 ta' Awissu, 1603, u l-ahhar tas-sena 1609, in-numru ta' maghmudijiet li saru kien ta' 768, medja ta' 121 kull sena ikkalkulata fuq is-sitt snin shah, jiġifieri mill-1604 sal-1609. Min dan johroġ li kienu jsiru medja ta' 10.08 maghmudija kull xahar. Turi wkoll li mill-1610 sal-1619 saru 868 maghmudija, medja ta' 86.8 maghmudija kull sena matul dawn l-ghaxar snin. Mill-1620 sa l-1629 ġew mghammda 784, nuqqas ta' 84 jew 9.68 fil-mija meta mqabla ma' l-ghaxar snin ta' qabel. Mill-1630 sa l-1639 saru 913 maghmudija, zieda ta' 129 fuq l-ghaxar snin ta' qabel. Min dan

johroġ li matul is-snin tletin kien hemm medja ta' 91.3 maghmudija kull sena jew 7.6 maghmudija kull xahar.

L-ghadd ta' maghmudijiet matul is-snin erbghin kompli jiżdied tant li saru 1054, zieda ta' 141 fuq l-ammont ta' l-ghaxar snin ta' qabel. Dan ifisser li matul is-snin erbghin kien hemm medja ta' 105.4 maghmudija kull sena jew inkella 8.78 kull xahar. Anki matul l-ghaxar snin tal-hamsinijiet il-ghadd ta' maghmudijiet kompli jiżdied u tela' għal 1252, zieda ta' 198, u lahaq il-medja ta' 10.43 kull xahar. Mill-1660 sa l-1669, għal darba ohra, l-maghmudijiet fil-Matrici u Kolleġġjata ta' l-Assunta kompli jikber tant li lahaq il-ghadd ta' 1355, medja ta' 135.5 kull sena jew inkella 11.29 maghmudija kull xahar.

Fl-ghaxar snin tas-sebgejnijiet insibu li saru 1316 maghmudija, nuqqas ta' 39 fuq l-ghaxar snin ta' qabel. Din tirrapreżenta medja ta' 131.6 kull sena jew 10.97 maghmudija kull xahar. Hawn tajjeb in-semmi li mill-1668 - is-sena ta' meta l-Bolla tal-Papa Alessandru VII, *Suprema Dispositione* tas-sena 1663 tat-twaqqif uffiċjali tal-Kolleġġjata tal-Matrici, ġiet attwata - sa l-1678 meta mill-istess Matrici u Kolleġġjata ta' l-Assunta nqgħatet il-Parroċċa tax-Xewkija, fil-Matrici ta' l-

Just
MUMS'

***THE SHOP FOR MOTHERS TO BE,
CHILDREN AND BABIES.***

Shop 2/3, Level 3, Tigrirja Palazz, Republic Str.,
Victoria - VCT 103, Gozo, Malta.
Tel: (00356) 559540

**fashion
2000**

***The ideal shop for casual - elegant wear for Ladies
Hats for Hire.***

St. George's Str., Victoria, Gozo. Tel: 561089
(ON THE RIGHT HAND SIDE OFF ST. GEORGE'S SQUARE)

Assunta saru 1460 maghmudija. Prova mill-aktar ċara li l-Matriċi ta' l-Assunta f'dawk iż-żmenijiet kienet mhux biss l-akbar Parroċċa tal-gżira imma wkoll wahda mill-aktar hajja u attiva. Infatti miċ-ċensament li sar fis-sena 1667 nafu li f-1667 l-akbar għadd ta' parruċċani kienu jagħmlu mal-Parroċċa ta' l-Assunta.

Fis-sena 1679 mill-istess Matriċi ta' l-Assunta harġet ukoll il-Parroċċa ta' l-Għarb. Għalhekk, ma hemm l-ebda dubju li t-twaqqif ta' dawn iż-żewġ parroċċi ġodda, kienu l-kawża li naqqsu l-għadd ta' maghmudijiet fil-Matriċi ta' l-Assunta. Infatti jekk wiehed jagħti daqqa ta' għajn lejn it-tabella għas-snin 1678 u 1679 isib li f'dawn is-snin saru 102 u 91 maghmudija rispettivament. Madankollu jidher li mill-istess figuri li l-medja ta' kull sena għas-snin sebgħin hi ta' 131.6 kull sena.

In-nuqqas ta' maghmudijiet kompli matul l-ghaxar snin tas-snin tmenin, tant li saru 1037, jew medja ta' 103.7 kull sena. L-ammont ta' 1037 jirrappreżenta nuqqas ta' 279 jew perċentwal ta' 21.2 meta paragonat ma' l-ghaxar snin ta' qabel. Naturalment, hawn ukoll wiehed irrid jiftakar li fl-1688 mit-territorju tal-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta twaqqfu l-Parroċċi ġodda ta' Sannat, Xaghra, Nadur u Żebbuġ. Billi effettivament dawn il-Parroċċi bdew il-hidma tagħhom mis-sena 1689 insibu li l-inqas għadd ta' maghmudijiet fil-Matriċi ta' l-Assunta sehew appuntu fis-sena 1689, meta saru biss 61 maghmudija.

L-effett tat-twaqqif ta' dawn l-erba' parroċċi ġodda, bħalma kien sehħ meta

twaqqfu l-parroċċi tax-Xewkija u ta' l-Għarb, kellhom ukoll effett negattiv fuq il-Matriċi matul is-snin disgħin. Tant hu hekk li mill-1690 sa l-1699 saru biss 446 maghmudija, medja ta' 44.6 kull sena, jew inkella nuqqas ta' 57 fil-mija meta mqabbla ma' l-ghaxar snin ta' qabel. Prinċipalment il-kawża ta' dan in-nuqqas kienet li l-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta tilfet estenzjoni kbira mil-limiti tagħha mat-twaqqif ta' l-aħhar erba' parroċċi.

Fattur iehor li seta' wkoll ikkontribwixxa għal dan in-nuqqas hu li il-Parroċċa ta' San Gorg u dik tal-Matriċi u Kollegġjata, żewġ parroċċi, bdew jitmexxew mill-Arċipriet tal-Matrici u Kollegġjata ta' l-Assunta. Għalhekk, parruċċani tal-Matriċi setghu jgħammdu fil-parroċċa ta' San

Make New Friends at the
Bellusa Cafe

Right in the Heart of Victoria

**PIZZA & SNACKS
SERVED ALL DAY**

Ġorġ, waqt li l-parruċċani ta' San Ġorġ setgħu ukoll jghammdu fil-Matriċi ta' l-Assunta. Tghid il-parroċċa ta' San Ġorġ gawdjet a spejjes tal-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta?

Mill-figuri ppubblikati, jidher ċar li l-inqas magħmudijiet matul is-seklu huma rreġistrati matul is-snin disghin. Izda, kollox ma kollox, mit-28 ta' Awissu, 1603, sal-31 ta' Diċembru, 1699, fil-Matriċi u Kollegġjata ta' Ghawdex saru 9793 magħmudija, li huwa l-akbar għadd ta' magħmudijiet li saru f'parroċċa fil-gżira Ghawdxija matul dak is-seklu. Infatti mill-1604 sal-1699, biex niehdu is-96 sena shah, saru 9751 magħmudija, jew medja ta' 101.57 kull sena.

Matul il-perijodu li dwaru qed nikteb mexxew il-kura ta' l-erwieh u l-hidma pastorali tagħhom fil-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta, il-Kappillan Dun Matthew Ciappara, il-Kappillan u aktar tard Arċipriet, il-Kanonku Dun Salv Pontremoli, l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Gio Anton Cmilleri, l-Arċipriet, il-Kan. Dun Karlu Magri u l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Nikola Natale Cassia Magri. Minn dawn, il-Kappillan Dun Matthew Ciappara u l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Salv Pontremoli servew ukoll fil-kariga ta' Vigarju Foranej. L-Arċipriet, Dun Salv Pontremoli, Dun Gio Anton Camilleri, Dun Karlu Magri u Dun Nikola Natale Cassia Magri ikoll servew fil-kariga ta' Provigarju, waqt li Dun Salv Pontremoli kemm il-darba kellu l-Vigarjat f'idejh.

Mill-istess registri tal-magħmudijiet li

minnhom għart dawn id-dettalji msemmija nistgħu ukoll nelenkaw l-għadd ta' saċerdoti li matul il-medda tas-snin servew bħala Viċi-Parroki u għalhekk qdew il-hidma pastorali tagħhom f'din il-knisja ta' l-Assunta kif ukoll xi saċerdoti ohra li għammdu fil-Matriċi ta' l-Assunta bil-permess tal-Kappillan jew Arċipriet.

Fost dawn is-saċerdoti nsibu lil: Dun Matthew Zahra, Dun Anton Cassar, Dun Frangisk Russo, il-Kan Dun Bartolomew Zarb, Dun Dumink Apap, Dun Pasquale Bugeja, Dun Gio Maria Mettallo, Dun Matthew Gatt, Dun Agostino Apap, Dun Andrea Grima, Dun Matthew Dallo (Dalli), Dun Angelo Saliba, Dun Kalistu Muscat, Dun Marcell Frendo, Dun Pawl Lauter (Lautier), Dun Angelo Bonnici, Dun Maruzzo Madiona, Dun Gio Pietro Dalli, Dun Gio Maria Camilleri, Dun Gio Batt. Gatt, Dun Bernard Galea, Dun Gio Maria Vella, Dun Gregorju Camileri, Dun Bernard Haber, Dun Melkjorr Camilleri, Dun Matthew Cini, Dun Alessandru Maglione, Dun Bernard Formosa, Dun Dumink Galdes, Dun Aloisio Cefai, Dun Ewgenju Azzopardi, Dun Dumink Habela, Dun Mark Anton Grima, Dun Ġużepp Farrugia, Dun M'Angelo Attard u Dun Agostino Debono.

Minn dawk is-saċerdoti ndikati ta' min isemmi li Dun Gamri Gatt, Dun Matthew Zahra, Dun Matthew Gatt, Dun Gamri Vella u Dun Alessandru Maglione, ġie li okkuppaw il-kariga ta' Vigarju jew Provigarju. Insibu wkoll li Dun Angelo Bonnici li kien Kappillan tal-Parroċċa ta' San Ġorġ għammed l-ewwel darba fil-Matriċi u

SMS

S. MIFSUD & SONS LTD
TRAVEL & TOURISM

*The complete
travel shop*

- * Air Travel
- * Ferry Crossings
- * Accomodation
- * Cruises
- * Car Hire
- * Travel Insurance
- * Group Arrangements

311, Republic Street, Valletta. Tel: 232211
33, Tower Road, Sliema. Tel: 330368
16, Republic Street, Victoria, Gozo. Tel: 551126
27, Birkirkara Hill, St. Julian's. Tel: 320655

FLAMINGO BAR

Piazza J. F. Kennedy, Victoria, Gozo. - Tel: 553704

Miftuh kuljum mis-7.00 a.m. sat-tard bil-lejl

Special Attractions

- Big Screen ghall-football
(English Leagues, Italian Leagues and World Cup)
- Surround Speakers Stereo System
- Four Monitors (M.T.V. Music Channel)
- Billiard (American Pool)
- Video Games
- Table Soccer

Snacks

- Ham and Cheese Sandwiches
- Tuna and Salad Sandwiches
- Toasted Ham and Cheese Sandwiches
- Ham and Cheese Fitta
- Pizza
- Light Snacks and Sweets (eg. twisties)

Drinks

- Tea Coffee
- Capuccino
- Espresso
- Soft Drinks
- Beer
- Spirits
- and much more

**Naccettaw
Parties**

See You There!

Kollegġjata ta' l-Assunta nhar l-ewwel ta' Lulju, 1663. Dun Gregorju Camilleri li kien lahaq it-tieni kappillan tax-Xewkija ghammed ukoll l-ewwel darba fil-Matrici nhar it-2 ta' Jannar, 1679, waqt li huh, Dun Melkjoir Camilleri li serva ta' Vigarju-kurat fil-Parroċċa tax-Xewkija bejn Settembru, 1683, u Marzu 1684, ghammed l-ewwel darba fil-Matrici ta' l-Assunta nhar it-23 ta' Awissu, 1678. Insibu wkoll li t-tielet Kappillan tax-Xewkija, Dun Dumink Abela, ghammed l-ewwel darba fil-Matrici tal-Assunta nhar it-30 ta' Mejju, 1688.

Tliet kappillani ohra li ghammdu fil-Matrici ta' l-Assunta huma: Dun Bernard Haber, l-ewwel kappillan tal-Parroċċa tan-Nadur, Dun Bernard Formosa, l-ewwel kappillan tal-Parroċċa tax-Xagħra u Dun Mark Anton Grima t-tieni kappillan tax-Xagħra. Dun Bernard Haber ghammed l-ewwel darba nhar is-6 ta' Marzu, 1679, Dun Bernard Formosa ghammed l-ewwel darba nhar it-12 ta' Awissu, 1681, waqt li Dun Mark Anton Grima ghammed l-ewwel darba nhar it-22 ta' Marzu, 1690.

Nafu wkoll li Dun Matthew Zahra, Dun Dumink Apap, Dun Frangisk Russo flimkien ma' l-Arcipriet Dun Salv Pontremoli huma msemmija fid-Digriet tas-6 ta' Gunju, 1623, li permezz tiegħu l-Isqof Fra Baldasare Cagliares waqqaf il-Kollegġjata fil-Matrici ta' l-Assunta fis-sena 1623. Barra dan, l-Arcipriet, il-Kanonku Dun Gio Anton Camilleri, il-Kanonku Dun Bartolmew Zarb, il-Kanonku Dun Matthew Dalli, il-Kanonku Dun Marċell Frendo, fl-1672, insibuhom jiffurmaw parti mill-Kapitlu ta' din il-Matrici u Kollegġjata ta', Għawdex - il-Katidral ta' llum.

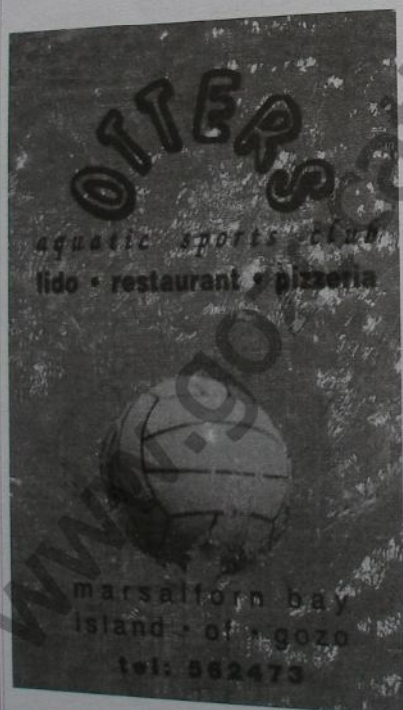
Nagħlaq din il-kontribuzzjoni billi nsemmi li qabel ma l-Isqof Fra Baldassare Cagliares hareġ l-Editt tat-twaqqif tal-Kollegġjata ta' l-Assunta ta' Għawdex, huwa stess f'din l-istess knisja Matrici, nhar it-30 ta' Mejju u fit-2 ta' Gunju, 1623, ghammed żewġ trabi li ngħataw l-isem, wiehed ta' Ignazju, u l-ohra ta' Ignazja. Dawn it-trabi igibu l-kunjom Teuma.

STATISTIKA TAL-MAGHMUDIJIET LI SARU FIL-KNISJA MATRICI U KOLLEĠĠJATA TA' L-ASSUNTA - GĦAWDEX, 1603 - 1699

Snin	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Total	Medja/Sena	Medja/xahar	%
1603 - 1609	-	-	-	42*	102	115	152	107	108	142	768	121	10.08	-
1610 - 1619	124	88	111	132	102	59	59	81	53	59	868	86.8	7.23	-
1620 - 1629	98	67	89	86	55	83	87	53	96	70	784	78.4	6.53	-9.68
1630 - 1639	79	71	88	90	108	88	101	86	109	93	913	91.3	7.60	+16.45
1640 - 1649	83	93	113	103	92	100	112	123	119	116	1054	105.4	8.78	+15.8
1650 - 1659	157	170	115	163	119	127	135	84	90	92	1252	125.2	10.43	+18.8
1660 - 1669	151	115	127	143	152	118	125	189	79	156	1355	135.5	11.29	+8.2
1670 - 1679	187	148	90	144	146	133	133	142	102	91	1316	131.6	10.97	-2.9
1680 - 1689	102	121	111	96	117	97	110	112	110	61	1037	103.7	8.64	-21.2
1690 - 1699	39	45	44	54	41	50	39	41	43	50	446	44.6	3.71	-57
Total	1020	918	888	1053	1034	970	1053	1018	909	930	9793			

Café Jubilee

*Piazza Indipendenza, Victoria,
Gozo.*

*Class
&
Co.*

*The ideal place
for Rustic Home
Furnishings,
Candles and
unusual Gifts*

*Off Main Square, Victoria
Tel: 558968*

LEJN IL-ĠUBLEW IL-KBIR B'TAMA FIL-ĠEJJANI IŻ-ŻGHAŻAGH FID-DAWL TA' L-ASSUNTA

MILL-KAN. DUN KARM BORG

F'dan l-aħħar żmien qabel il-bidu tat-tielet millennju, spiss qed nisimgħu dwar popli u nazzjonijiet, dwar komunitajiet, soċjetajiet u gruppi, li qed iħejju biex jiċċelebraw kif hu xieraq il-bidu tal-millennju, waqt li jipprogettaw kif iħallu xi tiffkara ta' dan il-mument partikulari fl-istorja ta' l-umanità'.

Ma hemm xejn hazin, anzi pjuttost hi xi haġa pożittiva, li wieħed jiċċelebra jew li jfakkar xi avveniment jew grajja ta' mportanza. U żgur li l-bidu ta' millennju ġdid tal-Kristjaneżmu huwa grajja tassew sinjifikanti. Grajja li jixraq tkun imfakkra bil-kbir!

Tabilhaqq, hafna minn dawk li bħalissa qed jorganizzaw u jħejju ċċelebrazzjonijiet tal-millennju f'it jimpurtahom minn Kristu u minn tagħlimu li ġab rivoluzzjoni shiha fl-istorja ta' l-umanità', u li matul l-aħħar elfejn sena kien il-gwida ewlenija ta' miljuni ta' bnedmin f'kull rokna tad-dinja.

Iżda mhux hekk għalina l-insara. Għalina dixxipli ta' Ġesu', ta' dak Ġesu' li elfejn sena ilu inkarna fil-għuf tal-Verġni ta' Nażżaret u twieled fil-għar ta' Betlem, dan hu mument għal kollox speċjali. Huwa ċertament mument ta' riflessjoni dwar il-Misteru tal-Fidwa li Ġesu' ġab għall-bnedmin kollha, u xejn anqas dwar il-mod kif aħna llum qed inwieġbu għas-sejhat li qed jagħmlilna l-Feddej biex iressaqna lejn l-ghejjun tas-salvazzjoni. Huwa fuq kollox mument ta' azzjoni.

Il-Kewkba Gwida

Waqt li b'sens ta' tama kbira, il-Papa Gwanni Pawlu II, jafda l-Knisja fl-interċessjoni materna ta' Marija, Omm ir-Redentur, huwa jemmen bis-shih li Hi tkun il-Kewkba li tiggwida lill-insara lejn il-Ġublew il-Kbir fil-mixja tagħhom lejn il-Mulej. Dik li elfejn sena ilu tat lid-dinja il-Feddej, tmexxi lill-bniedem tal-millennju l-ġdid lejn Dak li hu *d-dawl veru li jdawwal kull bniedem* (Ġw 1,9) (ara: Tertio Millennio Adveniente, n.59).

F'dawn il-jiem meta qed niċċelebraw b'solennità kbira l-festa tal-Verġni Marija Assunta, hu mument tajjeb għal kulhadd - imma b'mod partikulari għaz-żgħażaġh li għad iterrqu biċċa sewwa fis-seklu l-ġdid li dalwaqt jibda - li nerfghu harsitna lejn Marija Mtellgħa s-Sema fl-aħħar rebħa tagħha: ir-rebħa tagħha fuq id-dragun, il-prinċep tad-dlamijiet, *is-serp tal-qedem* (Apok. 12,9) li l-armi tiegħu, hafna drabi huma l-isfiduċja, l-qtiġh il-qalb, l-pessimizmu u l-iskoraġġiment.

Il-ġlieda ta' Marija kontra d-dragun hija b'xi mod jew iehor il-ġlieda tagħna lkoll. Hija l-ġlieda tal-kbar li issa diġa għandhom l-esperjenza tal-hajja. Hija l-ġlieda tat-tfal u taż-żgħażaġh li għad iridu jiffaċċjaw l-isfidi - sal-lum mohbija - li għad igib miegħu is-seklu l-ġdid. Hafna żgħażaġh qed iħarsu b'ċerta biża' lejn il-futur. Xi *surveys* soċjoloġiċi li saru f'dawn l-aħħar snin f'diversi pajjiżi tad-dinja juru li fost l-ikbar problemi li ż-żgħażaġh moderni qed iħabbtu wiċċhom

Coney Island Bar

*Jawguraw il-Festi t-Tajba lill-
klijenti tagghom...*

13, Sir Adrian Dingli Street, Victoria.
Tel: 551289

**Cordina
Photo
Market**

Copy Club

Professional Photographers
for Commercial & Advertising
in Stills & Video Production
Colour Imaging Laboratories
& Photo Goods Dealers

34, Main Gate Street,
VICTORIA, GOZO, MALTA
Phone/Fax: 55.62.70

**One Hour
Developing & Printing
Colour Photocopy Service**

PHOTOGRAPHIC & VIDEO GOODS

DEVELOPING
& PRINTING

SELECTIVE
ENLARGEMENTS

PRINT FROM PRINT

PRINT FROM SLIDES

INSTANT COLOR
AND B&W I.D. PHOTOS

PHOTOCOPY SERVICE
in FULL COLOR & BLACK

FRAME-MAKERS

WEDDING SERVICES
in VIDEO & STILLS

magghom hemm dik tal-inċertezza, id-dubji dwar il-futur tagħhom.

Għalkemm iż-żgħażaġh Maltin u Għawdxin illum qed ighixu f'pajjiż li għamel ċertu progress, f'soċjeta' li mxiet 'il quddiem f'hafna oqsma, iżda xorta wahda għadek issib minnhom li jtnikkto u jithassbu meta jaraw żgħażaġh ohra bla saqaf fuq rashom, ohrajn bi problemi tad-droga u ta' l-alkohol, u ohrajn emarġinati f'soċjeta' konsumista li hafna drabi tpoġġi l-qligh u l-profitt qabel il-hniċna. Qed jaraw taht għajnejhom il-kriżi li qed taħkem għadd ġmielu ta' familji. L-infedelta' bejn il-miżżewġin. L-għadd ta' separazzjonijiet li dejjem qed jikber. L-għajta favur id-divorzju li qed tinstama' aktar spiss. Dawn il-problemi u ohrajn, mhux rari li jnisslu fiż-żgħażaġh sens ta' ansjeta' u frustrazzjoni li spiss turrendihom f'qagħda li ma jkunux kapaċi jikkommettu ruhhom għal rabtiet fit-tul, għall-gejjieni. U dan hafna drabi qed johloq sitwazzjonijiet diffiċli mhux biss għalihom infushom imma wkoll għall-familji tagħhom u għas-soċjeta'.

Żaġhżuġha li Harset b' fiduċja lejn il-futur

Il-Knisja f'kull żmien poġġiet lil Marija bħala mudell għall-insara. Marija *mxiet 'il quddiem fil-pellegrinaġġ tagħha ta' fidi u żammet bil-fedelta' l-għaqda tagħha ma' Binha sas-salib*. (Lum. Gen.58) Għall-fidi tagħha fahhritha Elizabbetta: *Hienja dik li emmnet* (Lq 1,45)

Dan hu l-mudell qadim u fl-istess hin dejjem ġdid, li l-Knisja qed tpoġġi quddiem iż-żgħażaġh moderni. F'Marija, iż-żgħażaġh isibu mara qalbiena li ma kell-hiex aktar minn erbaghtax-il sena meta Alla sejhilha biex tagħzel futur l-aktar inċert li kellu jgħib miegħu ċertu riskju

(ara: Lq.5: 26-38). Ma setghetx tifhem kif ikollha tarbija minghajr ma tagħraf ragel. (ara Lq. 1,34). Iżda emmnet. Ċertament ma setghetx tkun taf x'ser jiġri mir-relazzjoni tagħha ma' Ġużeppi meta dan eventwalment kellu ikun jaf li hi kien ser ikollha tarbija minn xi hadd li ma kienx hu. Bħala Lhudija ferventi kienet taf li hi kienet tkun imżebelha publikament u mhaġġra (ara: Ġw, 8,5) li kieku xi hadd kellu jsir jaf li t-tarbija li kienet f'gufha ma kenitx ukoll tar-ragel tagħha. Iżda xejn minn dan kollu ma żamma li tikkommetti ruħha kollha kemm hi għal ġejjieni inċert u riskjuż li Alla għażel għaliha: "Ara, jiena l-qaddejjja tal-Mulej, ha jsir minni skond kelmtek" (Lq.1:38)

X'kien li lil Marija għamlilha l-qalb biex tiffaċċja l-isfidi tal-futur? Kienet il-fidi qawwija tagħha fl-imhabba u l-hniċna infinita ta' Alla. Kienet il-fidi tagħha f'Alla

K. OPTICS

OPTICAL CENTRES

Qualified Dispensing Opticians

*Għal dak kollu li għandek bżonn
għal għajnejk K-Optics joffru:*

Servizz ta' kwazi 24 siegħa fuq il-prodotti kollha.
L-iżjed ditti famużi ta' nuċċalijiet tal-vista u tax-xemx bħal:
Sting, Police, Vonfurstenberg, Fendi, Gianni Versace u issa
l-iżjed ditta famuza fl-Ewropa **Fila** u hafna ohrajn.
Contact Lenses permanenti (ta' barra) Lm12 il-par u l-prodotti
kollha li tista' tuża biex iżżommhom f'kundizzjoni perfetta.
Anti-Reflection coating biex taqta' r-riflessi minn fuq il-lenti.
Ultra Violet biex jipproteġilek għajnejk mir-raġġi tax-xemx u
tal-computer monitor.

Hard coat biex tevita' l-brix fuq lenti tal-plastic.
Speċjalista tal-għajnejn bl-appuntament.

Il-prezzijiet tan-nuċċalijiet jibdew minn Lm10

Tigrija Palazz - Republic Street, Victoria, Gozo.

Tel: 564161 Fax: 564162

'Rocklands', 5 Windsor Terrance, Sliema, Malta Tel: 318771, Fax: 310094
28, Republic Square, Zurrieq, Malta. Tel: 611052
98, Zabbar Road, Poala, Malta. Tel: 804619
47, Madonna tal-Bon Kunsill Street, Zejtun, Malta. Tel: 821647

li jżomm il-weghdiet tiegħu għal dejjem. (ara: Lq. 1, 54-55). Hija rebbet – u għalhekk illum tinsab fil-glorja – għax terrqet bil-kuraġġ kollu l-mixja twila tal-fidi.

Il-Pellegrinaġġ tas-Sena Mqaddsa

Dan huwa l-pellegrinaġġ li rridu naghmlu biex niċċelebraw bhala nsara il-Ġublew il-Kbir: il-mixja tal-fidi fuq l-eżempju ta' Marija li mtellgħa fil-Glorja qed nilmhuha, għalkemm mill-bogħod, tgawdi l-Frott ta' twemminha. Din hi r-rebħa tagħna, il-fidi tagħna (ara: I, Ġw. 5, 4).

Marija tfakkarna lilna lkoll, u b'mod partikulari liż-żgħażaġh, li sakemm għadna fid-dinja ma nistgħux inkunu nafu kollox dwar il-ġejjieni. L-importanti li nkunu nafu li l-futur tagħna qiegħed f'idejn Alla li jhobbna. Imbagħad iva, ma nibzghux innmidu l-passi tagħna fil-futur. B'Alla magħna, bħal Marija, ahna wkoll nistgħu inwettqu hafna hwejjeg sbiħ f'hajjina. Jekk bħal Marija ahna naċċettaw ir-rieda t'Alla għalina, ikun x'ikun l-istat tagħna, ahna nistgħu naqdu 'l Alla u nkunu ta' servizz għall-oħrajn. L-importanti li nibqgħu nemmnu f'Alla, ikunu xi jkunu

ċ-ċirkostanzi, u li nibqgħu nafdaw fih. F'Marija it-tama u l-listennija ferrieħa ta' hafna saret realta' (ara: Lq. 1:32-33). Fiha it-tamiet ta' generazzjonijiet shah li ġew qabilha sabu l-milja tagħhom (ara: Is. 7:14). Hija ttamat kontra kull tama. Hija emment li dak Binha li twieled fi stalla ta' annimali, u li ma kellux fejn imidd rasu (ara: Mt. 8, 20) xi darba kellu jidja fuq it-tronn ta' David (ara: Lq. 1, 32). Ma tilfittx il-fiduċja fir-rebħa aħharja ta' Binha, u l-fidi tagħha ma tharrkitx anqas meta ratu jieh u aħhar nifsijiet fuq il-Kalvarju.

F'dinja tormentata mill-mibegħda, mill-vjolenza, u mit-terroriżmu, Marija llum imtellgħa rebbieħa fil-Glorja, qed tpoġġi sfida quddiem iż-żgħażaġh moderni. Iż-żgħażaġh huma t-tama tal-futur, tas-seklu l-ġdid li dalwaqt jibda. Huma t-tama ta' dinja aħjar, ta' dinja aktar ġusta, aktar fraterna. Fid-dawl hieni ta' l-Assunta, iż-żgħażaġh insara li jimxu fuq il-passi ta' Marija, jistgħu ikunu bħal torċi li jiddu fid-dlamijiet tad-dinja feruta minn ġlied, firdiet u gwerer, u jdalwuha bir-raġġi qawwija tat-tama u tal-ferħ - il-ferħ veru li jiġi biss minn Alla.

PLAYPEN

Toys & Stationary

30, Main Gate Str. Victoria. Tel: 561107

© Saturnia Designs & Publishers, 1999

✓ Colour and B&W
Photocopies

✓ School Needs

✓ Cards

✓ Magazines

St. Andrew's Str.,
Victoria,
Gozo.
Tel: 554056

Joe grech
Photographer

*Photos & Video for Weddings, Engagements,
Baptisms or any Special Photographic occasion.
Passport Photos*

Colour or Black & White.

Developing & Printing Service.

Cameras - Flashlights - Films

Watches, Batteries & Video Games

*Large Selection of Top Quality Frames & Albums
Frames made to order.*

GELATI GRANOLA

143, Triq Papa Gwanni Pawlu II,
Victoria, Gozo.

Tel: 557717 - 554237

IL-LIBRERIJA PUBBLIKA TAL-KATIDRAL GHOXRIN SENA MIT-TWAQQIF TAGHHA

FRANK GRECH

Il-Librerija Pubblika tal-Katidral ta' Ghawdex ilha ghal dawn l-ahhar ghoxrin sena toffri servizz ta' self ta' kotba lil-gżira ta' Ghawdex. Il-bidu ta' din il-librerija jmur lura ghas-snin sebgħin meta dak iż-żmien l-Arċidjaknu tal-Katidral, il-Mons. Dun Pawl Cauchi (1896-1980) kien ta' l-kotba tiegħu lill-Knisja Katidrali biex tiġi fformata il-librerija tal-Katidral. Dan jixduh id-diversi skrizzjonijiet li halla fuq il-kotba li ta' lill-istess knisja.

Fuq insistenza ta' Rev. Fr. Anthony Mercieca, l-Arċipriet ta' dak in-nhar Mons. Carmelo Scicluna għaqqad il-kotba ta' l-Arċidjaknu flimkien ma' kotba oħrajn mogħtija minn diversi benefatturi biex nhar it-22 ta' Diċembru, 1979, setgħet tinfetħ il-Librerija Pubblika fl-uffiċju tal-Amministrazzjoni tal-Katidral. Fattur iehor li seta' affetwa biex tinfetħ din id-deċizzjoni kienet ir-riżoluzzjoni li tūchdet fil-Kungress Pastoral ta' 1975 li kienet tghid li *F' kull parroċċa għandha titwaqqaf librerija parrokkjali mghammra b'kotba u rivisti interessanti fejn iż-żgħazagh itejbu l-kultura tagħhom.*

Mill-1979 sal-ġurnata tal-illum il-Librerija Pubblika tal-Katidral għaddiet minn diversi fażijiet li għinuha tilhaq l-ghan tagħha. Hekk insibu li l-librerija tant baqgħet tikber u tiżviluppa b'rata mghagħġla li nhar is 7 ta' Awwissu, 1987, Mons. Isqof Nikol Gużepi Cauchi nawgura sala ikbar fiċ-Ċentru Parrokkjali mnejn baqgħet topera sa' l-1999.

Minhabba ix-xogħol strutturali li kien progettat li jsir fiċ-Ċentru Parrokkjali tal-Katidral, il-librerija għet trasferita f'żewġ flats fi Triq Qasam San Ġorġ li ġew mix-trija għal ta' apposta. Linawgurazzjoni ta' dan il-bini ġdid saret fit-8 ta' Awwissu 1999 mill-Ispeaker tal-Kamra tar-Rappreżentanti, l-Onor. Anton Tabone.

Matul dawn l-ghoxrin sena l-librar ewlieni ta' din il-librerija kien is-Sur Anton Farrugia. Grazi għall hidma tiegħu illum il-ġurnata, il-Parroċċa tal-Katidral għandha wahda mill-aħjar libreriji f'Ghawdex bin-numru ta' kotba u ġurnali jammonta għall 80,000. Fl-1996, il-Parroċċa tal-Katidral onorat lil Anton Farrugia bil-midalja *Ġieħ il-Parroċċa*, bħala rikonoxximent tal-hidma li wettaq mhux biss il-librerija imma wkoll f'diversi oqsma oħrajn.

Il-maġġoranza tal-kotba għadhom jaslu mill-Amerika, minghand Fr. Anthony Mercieca, benefattur ewlieni. Kontribuzzjonijiet ta' kotba jiġu mogħtija regolarmet minghand diversi persuni li għandhom għall qalbhom din il-librerija. Matul l-ghoxrin sena li ilha nwaqqfa l-librerija, kienu organizzati diversi korsijiet. Bin-numru ta' studenti dejjem jiżdied, speċjalment dawk universitarji, il-librerija speċjalizzata f'diversi oqsma terz-jarji b'konsegwenza li ma għadhiex għas-servizz tal-parruċċani, iżda għal Ghawdex kollu.

TOTS & TEENS REVENGE

Children, Ladies
and Teenage Wear

9, St. George's Square, Victoria.

Josephine
BOUTIQUE

7, Dun Karl Bondi Street, Victoria VCT 103, Gozo
Tel: 557343 Fax: 554648

- VIDEO RENTALS
- HI-FI EQUIPMENT
- CAR STEREOS
- SAT. SYSTEMS
- TV SETS & AERIALS

Prop. S. SCIBERRAS

Fortunato Mizzi Street,
Victoria VCT 111, Gozo Malta
Tel. / Fax. 556455
Mobile. 099 4716

57, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO.

Prop.: Mario P. Grech F.A.D.O. (Lond.).

Appointments for
EYE TESTING / EXAMINATION
by the Latest Computer Technology
and Eye Specialists

Telephone: 55 65 28 / 56 33 31

Ghal kull tip
ta' Laham

TEDDY THE BUTCHER

By Bastion Road,
Victoria, Gozo.

For Best Quality Fresh & Frozen Meats
Stop & Shop at

CAR PARK BUTCHER

- Now Open from Tuesday to Saturday -
Görg Borg Olivier Str, Car Park — Victoria

L-AKBAR ARTIST!

(LIL SANTA MARIJA FIS-SENA TAL-MISSIER 1999 U
F'GHELUQ IL-25 SENA TA' L-ORDINAZZJONI SAĊERDOTALI TIEGHI)

Li kieku kont artista
inpittrek fis-smewwiet
bi lwien l-isbah qawsalla
fit-tila tal-grajjiet.

Li kieku stajt innaqqax
il-hlewwa tal-holqien,
insawwar l-ewwel lilek
fil-gebla ta' kull żmien.

Li kieku kelli l-gwienah
u nkun hekk nista' ntir,
fil-berah kont nghaddiha
fejn riglek anġlu nsir!

Li kieku kelli l-ghana
tad-dinja kif iddur,
kont lest li nitlef kollox
warajk biss kont immur.

Ghax Alla ghamlek sabiha
l-oghla fost il-bnedmin,
Missier il-hlejjaq kollha,
Missier taghna ċkejjni.

Mar hejneq bl-isbah hlewwa
Ghax fejnu ridek tkun
biex lbnu bik jitghaxxaq,
imhannen f'gufek shun.

Ghax ġismek, Dar xummiema,
l-Arka li qatt ma tnin,
Maqdes ta' l-aktar Gholi,
Santwarju l-izjed fin.

U bagh't fuqek l-Ispirtu
Qaddis, biex ihejjik
l-ikbar Artist ta' kollox
u mhabbtu strichet fik.

Il-bahar blu tal-gzejjer
jilma f'ghajnejk helwin;
l-ilwien tal-ward tal-gonna
f'haddejg ġew impittrin.

Ejja, sabiha tieghi,
hamiema kollok ġmiel
ix-xitwa ghaddiet u marret
tas-sajf Awwissu qiel!

Ejja, Qawsalla mlewna,
keċċi minn mohhna d-dlam;
ohroġ fil-Festa tieghek...
rattbilna l-qlub tas-samm.

Ejja, Kewkba tal-bahar,
ghajnejk bil-lejl teptip;
ehles id-dghajsa mhabbta
mill-halel u t-taqlib.

Ejja, Santa Marija,
Festa, fost btajjel kbar,
is-Sajf hu fl-eqqel tieghu,
il-ksieh telaq u mar...

Jiena, m'iniex artista
m'iniex l-anqas skultur,
m'iniex b'sahhti jew qawwi
m'iniex ghani, sinjur...

Jien biss poeta tieghek
b'qalb kbira li taf thobb
ma nieqaf qatt nghannilek
ma nieqaf qatt inhobb!

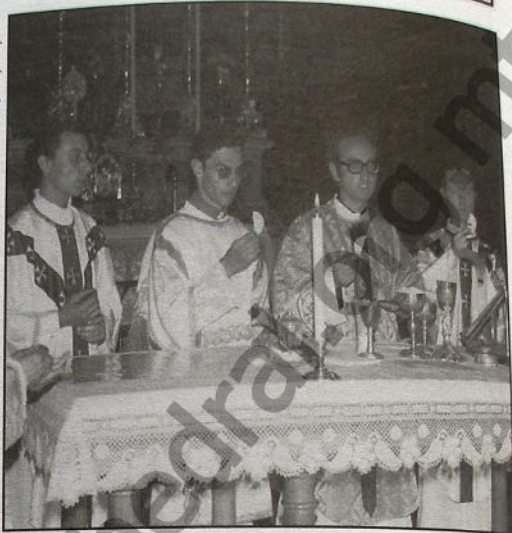
Rev. George Mercieca

1 ta' Awwissu 1999.

Fr. Ġorġ Mercieca tweled ir-Rabat, Għawdex fis-7 ta' Settembru 1944 minn Ġuzepp Mercieca u Madalen nee' Pavia.

Studja fis-Seminarju ta' Għawdex u mas-Salezjani ġo Sqallija. Ġie ordnat saċerdot mill-Isqof Nikol Ġ. Cauchi flimkien ma' Fr. Charles Cini S.D.B. u Fr. Anthony Caruana S.D.B. fil-Bażilika ta' Pinu fl-14 ta' Lulju 1974. Għamel l-ewwel quddiesa tiegħu fil-Knisja Katidrali fl-4 ta' Awissu 1974.

Wara l-ordinazzjoni, Fr. Ġorġ mar Ruma fl-Universita' Pontifiċja Sależjana mnejn kiseb il-Liċenzjat fit-Teologija. Għalliem it-Teologija Dommatika fl-I.N.S.E.R.N. f'Malta għal 10

snin li minnhom kien għal sentejn dekan tal-fakulta'.

Fr Ġorġ huwa magħruf bhala poeta u kiteb għadd ta' poeżiji miġburin fi ktejjeb. Huwa membru ta' l-akkademja tal-Malti u rappreżentat ta' Għawdex tal-Għaqda Letterarja Maltija. Huwa wkoll korrespondent ta' diversi ġurnali u rivisti Maltin. Barra dan huwa Kappillan - Kavallier ta' wiehed mill-Ordni ta' San Ġwann (SMOSJJ), ċensur tal-kotba għad-Djoċesi ta' Għawdex u Direttur Spiritwali tal-Banda Leone tal-Belt Victoria. Ad Multos Annos.

MONS. ANTON GAUCI

50 SENA SAČERDOT

Mons. Anton Gauci, twieled fil-15 ta' Awwissu 1925 fir-Rabat, Ghawdex. Ha l-edukazzjoni tiegħu fis-Seminarju ta' Ghawdex u fl-Universita' ta' Malta. Kien ordnat sačerdot fis-16 ta' April, 1949.

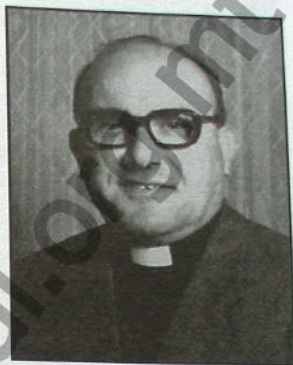
Wara li kien ordnat, huwa mar jistudja fl-Universita' Gregorjana fejn kiseb id-Dottorat fit-Teoloġija u fl-Universita' tal-Lateran fejn ha il-J.U.B. u d-Dottorat fil-Liġi Kanonika. Huwa għamel ukoll kors ta' sentejn fid-Diplomazija, fl-Akkademja Pontifiċja Ekkleżjastika.

Meta reġa' lura Malta, għallem l-Ingliš, it-Taljan u t-Teoloġija Dommatika fis-Seminarju ta' Ghawdex, fejn kien anke Viċi-Rettur u eżaminatur fil-Liġi Kanonika. Huwa sar kanonku kuġitur fl-1958, u kanonku effettiv fl-1965.

Fl-1960, Mons. Gauci beda jgħallem l-Ingliš, it-Taljan, u r-Reliġjon fil-Liċeo ta' Ghawdex. Fi 1973 sar Assistent Kap ta' l-Iskola, fil-1977 Kap I, u fi 1979 Kap II. Fis-sena 1985, inhatar Assistent Direttur

ta' l-Edukazzjoni, u fl-1986, delegat permanenti ta' Malta għall-UNESCO.

Mill-1959 sa l-1978, huwa kopr diversi karigi fil-*Gozo Milk and Agricultural Producers' Co-operative Society*, inklużi dawk ta' President u Segretarju/Manager. Serva fuq kumitati tal-Gvern, fosthom l-*Advisory Council of Education*, il-*Co-operative Societies' Board*, *Gozo Library Committee*, *Commissioners of Charity*, u *Badge Day Committee*. Fl-1986 huwa nhatar President tal-*Gozo Cultural Committee*. Għal Ghawdex kien Chairman tal-Kumitat Festi Nazzjonali, tal-Kumitat Rijabilitazzjoni tač-Čittadella u Siti Storiċi, kif ukoll tal-Kumitat ta' l-Ismijiet tat-Toroq.

**NEW
POL®**

**GENERAL DOMESTIC
APPLIANCES**

146, ST. URSULA STREET, VICTORIA, GOZO
TEL: 554062 - 551340

JOSEPH VELLA MUSKAT

GRAZIO A. GRECH

Nhar il-Hadd, 25 ta' Ottubru, 1998, kemm il-Parroċċa tal-Katidral kif ukoll is-Soċjeta' Filarmonika Leone, tilfu mhux biss wiehed mill-ammiraturi tagħhom imma wkoll partitarju u parruċċani tal-Katidral, Joseph Vella Muskat mir-Rabat, Ghawdex, fl-ghomor ta' 87 sena. Il-funeral tiegħu sar l-ghada, it-Tnejn, minn Triq ir-Repubblika, għall-Katidral tal-Djoċesi ta' Ghawdex fejn saritlu quddiesha konċelebrata *praesente cadavere* im-mexxija mill-Arcipriet tal-Katidral, Mons. Joe Vella-Gauci. Matul il-korteo funebri kien akkumpanjat bid-daqq ta' marċi funebri mill-banda Cittadina 'Leone' tal-Belt Victoria.

Il-konnessjonijiet tas-Sur Vella Muskat mal-banda Leone u l-parruċċani tal-Katidral jmorru lura s-snin. Infatti, għal bosta snin kien membru attiv fil-kumitat tat-tmexxija tal-banda Leone. Huwa okkupa wkoll il-karigi ta' Segretarju u President. Kien ukoll membru tal-kumitat tal-banda Leone meta s-Soċjeta' Muzikali Leone kellha inkwiet parrokkjali ma' l-Awtorita' Ekklessjastika f'nofs is-snin hamsin, li wasslu sabiex il-banda Leone tirregala l-istatwa tagħha ta' Santa Marija lill-Katidral ta' Ghawdex. Fl-1956 meta miet missieru Victor, ried li l-funeral tiegħu jsir għall-knisja Katidrali, iżda l-Arcipriet tal-Katidral ma ikkonċedix li dan isir. Għalhekk, huwa ddeċieda li l-funeral isir, kif fil-fatt sar, dirett mill-ispjar għaċ-ċimiterju ta' Santa Marija, limitu tal-Belt Victoria.

Madankollu l-hidma siewja tas-Sur Vella Muskat favur il-banda Leone kienet

wasslet sabiex l-awtoritajiet Ekklessjastici f'Ghawdex jirraportawh lill kapijiet civili tiegħu, u permezz t'hekk ma jkomplix bil-hidma b'risq il-banda Leone u l-parruċċani tal-Katidral li kienu l-istess partitarji tas-Soċjeta' Leone. Iżda, ta' bniedem sod, ghaqli u ta' diplomatiku li kien huwa gharaf johroġ minn dan il hemm b'mod dinjituż.

Iżda, l-ghawg ma naqasx fil-konfront tiegħu. Meta gie deċiz li jinfetah il-hajt tas-Sur faċċata tal-knisja Katidral sabiex tkun tista tghaddi l-istatwa ta' Santa Marija, huwa kien tal-fehma li ssir mina, kif difatti saret, u ma qabilx ma' dak li kien qed jiġi propost, jiġifieri li ssir tiċrita sa l-arloġġ il-qadim. Dan in-nuqqas ta' qbil wassal sabiex is-Sur Vella Muskat jitleq mit-tmexxija tal-kumitat tal-banda Leone. Madankollu, huwa kien għadu jsegwi mill-qrib l-avvenimenti kollha li kienu jsiru kemm mill-banda Leone kif ukoll fil-Katidral.

Personalment, jiena kelli kuntatti tajba miegħu u nista nġhid li minkejja dak li ġara kien dejjem jistaqsini dwar is-Soċjeta' Leone. Tant li fil-bidu tas-snin sittin, meta, allura, jiena kont qed niġbor materjal storiku dwar l-istorja tal-banda Leone, kien għaddieli għadd ta' dokumenti fosthom il-*Libro Cassa 1903-4/1908-22* u *Libro Sedute 1900-28* tal-banda Leone. Għadda ż-żmien u s-Sur Vella Muskat ried jagħtini dawn iż-żewġ kotba ta' importanza storika kbira dwar l-istorja tal-banda Leone - għax kif qalli hu stess, ... *li kieku dawn ma nżammux minn nies ta' l-affari tagħhom, illum, minn jaf fejn huma.*

Iżda, billi dak iż-żmien fi hdan l-Ghaqda Mużikali Leone kien beda jitrawwam sens ta' konservazzjoni kemm tal-mużika kif ukoll ta' dokumenti oħra storiċi konnessi ma' l-istorja tal-banda Leone, ghidtlu li jkun aħjar li dawn il-kotba jghaddihom hu direttament lis-Sočjeta'. Fil-fatt dawn id-dokumenti u dokumenti oħra ġew mghoddija mis-Sur Vella Muskat lis-Sočjeta' 'Leone' kmieni fis-sena 1987. F'seduta tal-kumitat tal-banda 'Leone' li saret f' Mejju, 1989 is-Sur Vella Muskat ġie mahtur bhala Membru Onorarju ghal Ghomru tas-Sočjeta' Mużikali 'Leone' u fl-1993 ġie wkoll mogħti l-unur *Gieh is-Sočjeta' Filarmonika Leone*. B' hekk reġġu ġew normalizzati r-relazzjonijiet bejnu u s-soċjeta' 'Leone'. Fl-1997, meta kien qed jiġi ċelebrat għeluq il-mitt sena mill-miġja ta' l-istatwa ta' l-Assunta f'Għawdex, il-Parroċċa tal-Katidral onoratu wkoll bl-ghoti tal-medalja, *Gieh il-Parroċċa*.

Is-Sur Vella Muskat kien sinċier, ta' konvinzjoni, u ta' determinazzjoni fil-hidma tiegħu u ma kienx jiddejjak jieħu parir fejn ma kienx jifhem. Huwa dejjem qeda dmiru skrupolużament. Huwa daħal fis-servizz pubbliku fl-1932 bhala *Keeper of Pledges* mal-Monte di Pietà' f'Għawdex fl-uffiċċju tal-Kummissarju għal Għawdex u rtira bil-pensjoni mis-servizz pubbliku fl-1971 fil-kariga ta' Assistent Kap fid-Dipartiment tas-Saħha. Matul il-karriera fis-servizz pubbliku huwa okkupa diversi karigi importanti fosthom anki dik ta' Agent Kummissarju.

Joseph Vella Muskat kien wieħed minn dawk li ta' sehem kbir sabiex f'Għawdex jitwaqqaf il-*Gozo Civic Committee* għall-aħhar tas-snin hamsin, li bhala Segretarju ta' dan il-kumitat kien l-stess Vella

Muskat. Imbagħad, fl-1961 huwa kkontesta wkoll l-elezzjoni li kienet saret fil-Belt Victoria għall-Kunsill Lokali għal Għawdex u ġab it-tieni l-aħbar għadd ta' voti, wara Dr. Anton Tabone. Fl-1971 huwa kkontesta wkoll l-elezzjoni ġenerali fi hdan il-*Malta Labour Party*.

Is-Sur J. Vella Muskat kien miżżewweġ lil Marija mwielda Schembri u għandhom sebghat ulied. Il-kadavru tiegħu ġie mid-fun fil-qabar tal-familja fiċ-ċimiterju ta' Santa Marija. Permezz ta' din il-kitba nixtieq nagħti il-kondoljanzi lil martu, uliedu u l-familji tagħhom għat-telfa li ġarrbu.

NOTA TA' DUN JOE BEZZINA

L-istorja ta' dan l-arċipriet kbir tal-Matriċi għad trid tinkiteb, iżda jidher ċar li l-Arċipriet Saver Cassar kien dejjem jaħseb għaż-żewġ parroċċi f'dati f'idejh: il-Matriċi ta' Santa Marija u l-Parroċċa ta' San Gorg.

KRONAKA TAL-PARROĊĊA

1 ta' Lulju 1998 - 30 ta' Ġunju 1999

Maghmudijiet

DATA	ISEM TAT-TARBIJA	ISEM IL-ĠENITURI
05-07-98	Adrian Bonnici	Mark u Rose Mary nee Farrugia
12-07-98	Nicole Camilleri	Pierre u Blanche nee Curmi
12-07-98	Shaun Galea	Francis u Anette nee Scicluna
09-08-98	Krista Grech	Paul u Mariella nee Fenech
11-08-98	Aaron Buttigieg	Emanuel u Joyce nee Bonnici
23-08-98	Daniel Mercieca	Joseph u Cynthia nee Grima
29-08-98	Nick Camilleri	Franklin u Marija nee Gauci
13-09-98	Kirsey Marie Busuttil	Joseph u Sonia nee Borg
23-09-98	Steven James Tulk	James u Simone nee Portelli
27-09-98	Martha Bonnici	Domenico Savio u Mariam nee Mercieca
03-10-98	Glenn Owen Grech	Simon u Theresa nee Sacco
07-11-98	Amanda Jane Azzopardi	John u Joyce nee Saliba
28-11-98	Hannah Dimech	Enzo u Janet nee Galea
29-11-98	Nadia Calleja	Mario u Michelina nee Mizzi
26-12-98	Jasmine Bugeja	Charlie u Anna nee Bezzina
27-12-98	Nataniel Paul Mercieca	Teddy u Josette nee Attard
28-12-98	Joseph Paul Mizzi	Joseph u Carmen nee Tabone
08-01-99	Maria-Elena Galea	Paul u Moira nee Refalo
24-01-99	Nathan Curmi	Mark u Miriam nee Zahra
14-02-99	Katia Mizzi	Laurence u Francesca nee Masini
07-03-99	Kimberly Gauci	Saviour u Rose nee Grima
28-03-99	Mario Sylvio Buhagiar	Sylvio u Mary nee Bajada
10-04-99	Marlon Attard	Richard u Sonia Maria nee Cefai
08-05-99	David Dimech	Paul u Simone nee Abela
15-05-99	Marie-Georgette Mizzi	Emanuel u Rose nee Bonnici
15-05-99	Carly Attard	George u Vivianne nee Portelli
23-05-99	Julia Galea	Michael u Valerie nee Saliba
13-06-99	Carol Azzopardi	Brian u Stefania nee Farrugia

Zwigġijiet

DATA	ISEM
01-08-98	Joseph Attard (Xewkija) u Marlene Azzopardi
07-08-98	Lino Xerri (Ghasri) u Marie Claude Scerri
08-09-98	Joseph Scicluna (Ghajnsielem) u Josephine Debono
09-08-98	Joseph Cassar (Fontana) u Mariella Debono
17-10-98	Michael Parnis (Kercem) u Susanne Micallef
05-12-98	Carmelo Refalo (M'Forn) u Gineve Debono
27-12-98	Anthony Portelli (Nadur) u Rose Mary Cefai
18-04-99	Christopher Camilleri u Michelle Pisani (Nadur)
08-05-99	Victor Caruana (Xaghra) u Doreen Zammit

Mwiet

DATA	ISEM
05-07-98	Konċetta Theuma Scerri ta' 84 sena
06-08-98	Mario Angelo Caruana (tarbija tat-twelid)
25-10-98	Joseph Vella Muskat ta' 87 sena
24-10-98	Angela Bugeja ta' 78 sena
21-10-98	Carmelo Gatt ta' 90 sena
11-12-98	Giovanna Gatt ta' 98 sena
27-12-98	Ġużepp Grech ta' 89 sena
11-01-99	Francis Cremona ta' 69 sena
18-01-99	Joseph Cassar ta' 84 sena
27-01-99	Tarċisja Debattista ta' 74 sena
02-02-99	Francesca Cilia ta' 92 sena
08-02-99	Sr Silvana Lanzon ta' 47 sena
08-02-99	Katerina Vella ta' 82 sena
15-02-99	Marija Micallef ta' 96 sena
24-02-99	Simon Camilleri ta' 13-il sena

03-03-99	Adelina Grech ta' 96 sena
04-04-99	Karmena Gatt ta' 94 sena
20-05-99	Anita Dimech ta' 33 sena
22-05-99	Laurence Mizzi ta' 71 sena
26-05-99	Maria Xerri ta' 84 sena
30-06-99	Salvinu Vella ta' 80 sena

L-Ewwel Tqarbina - 12-05-99

Abela Jean Paul, Abela Nicholas, Agius Maria, Bajada Savio, Bezzina Luke, Bugeja Elise, Camilleri Lara Marie, Caruana Sean Paul, Cassar Jeremy, Cini George, Cini Katia, Cini Michael, Cordina Christian, Degiorgio James, Dimech Laurant, Farrugia Angele, Farrugia Melanie, Galea Ariana, Galea Claire, Galea Karen, Gerardi Flavio, Grech Michelle, Grech Robert Louis, Mercieca Anton, Mercieca Clint, Mercieca Marla, Mintooff Stefan Francis, Mizzi Francesca Maria, Portelli Mark, Scerri Carl, Scicluna Karl, Sciortino Sharon, Spiteri Glenn Owen, Sultana Charmaine, Tabone Deborah Marie, Vella Gabriella, Vella Neil Samuel, Xiberras Kyle, Xuereb Mario Francis, Zammit Christian Mario, Zammit George Thomas.

Grizma ta' l-Isqof - 13-05-99

Abela Gerard, Agius Leanne Charmaine, Bugeja Anthony George, Bugeja Keith, Camilleri Frankie, Camilleri George, Cassar Victoria Martha, Cini Gilbert, Cutajar Lara Maria, Dimech Catherine, Farrugia Emanuel, Fenech Norbert, Galea Elaine, Galea Sarah, Gamoudi Nadia, Gatt Adrian, Gatt Charlene, Grech Joseph, Grech Louise, Haber Angele Marie, Hili Rodianne, Meilaq Samara, Mifsud Carmen, Mompalao Lara, Piscopo Tracy, Saliba George, Scerri Rossana, Scicluna Steve, Sciortino Nadine, Scott-Vella Stephanie, Vella Graziella, Vella Joanna, Vella Justin, Xuereb Etienne, Zammit Annabelle, Zammit Karl, Zammit Maria, Zammit Mark.

ARDI ENTERPRISES LTD.

*Gozo Agents for Toyota Vehicles
and Toyota Genuine Spare Parts*

**P.O. Box 19, Victoria - Gozo.
Tel: 556678, 553715 - Fax: 553744 - Mob: 099 3300**

J. de Bono Printing Press Ltd.

*For quality printing!
and now offering the best
Colour Separation Process!
with the lowest Prices!*

1, ST. CORONATO STREET, NADUR, GOZO, NDR 102 - MALTA.
TEL / FAX: 552219

... imagination and beyond
TALISMAN + plus

4/6 ST URSULA STREET
VICTORIA, GOZO
TEL: 564071

*An experience of new concepts
in interior furnishings*

TALISMAN

*New Stock Just Arrived
We innovate ....others just imitate !*

Cittadella Garden Restaurant

FOR TRADITIONAL FOOD

Cittadella Centre, 14/16, Sir Adrian Dingli Street,
Victoria VCT 104 - Gozo • Tel: 562062

WERREJ

• Harsa Lura Ohra 'l Quddiem.....	3
• 700 Sena ilu il-Katidral kien jiffunzjona ta' Parroċċa.....	4
Victor J. Galea	
• 200 Sena ilu Alexander John Ball.....	9
ghat-tigrija ta' Santa Marija	
Winston L. Zammit B.A. (Hons.), M.A.	
• Il-Mużew tal-Katidral jaghlaq 20 sena.....	13
Mons. Arcid. Giov. B. Gauci	
• L-Ghażla ta' l-Isqof Pawlu Micallef bhala	19
Amministratur Appostoliku fil-fehma tal-Gvern Ingliż (1866)	
Alexander Bonnici O.F.M. Conv.	
• Il-Mużika tal-Kappella tal-Matrici, Ghawdex 1844.....	25
Grazio A. Grech	
• Il-Katakombi ta' San Pawl, Ghawdex.....	29
Victor J. Galea	
• Lill-Marija Santissima fit-Tlugh taghha fis-sema.....	39
G. Gulia	
• Il-Knisja Matrici u l-festa ta' Santa Marija (1800 - 1825)	41
Winston L. Zammit B.A. (Hons.), M.A.	
• Mir-registri tal-Maghjudijiet tal-Matrici	51
u Kolleggjata ta' l-Assunta - Ghawdex. 1603 - 1699	
Grazio A. Grech	
• Lejn il-Gublew il-kbir b'tama fil-gejjieni:	59
Iż-żgħażaġh fid-dawl ta' l-Assunta	
Kan. Dun Karm Borg	
• Il-Librerija Pubblika tal-Katidral	65
20 Sena mit-twaqqif taghha	
Frank Grech	
• L-Akbar Artist!	67
Fr. George Mercieca	
• Fr. George Mercieca S.T.L.....	68
25 Sena saċerdot	
• Mons. Anton Gauci.....	69
50 Sena saċerdot	
• Joseph Vella Muskat.....	70
Grazio A. Grech	
• 210 sena ilu ingabet ir-reliwa tal-Bandiera ta' San Ġorġ	72
Dun Joe Bezzina	
• Kronaka tal-Parroċċa	
Maghjudijiet.....	73
Żwigijiet.....	74
Mwiet	75
Tfal ta' l-Ewwel Tqarbina	76
Tfal tal-Grizma ta' l-Isqof	77

Cariano

Manufacturer and Distributor of Souvenirs and all types of Frame Works
Showroom: St. George's Fief, Victoria, Gozo. Tel: 562717, Fax: 562718.

Vast range of baroque classic ready-made frames in various styles and sizes, to compliment oil paintings, classic prints, photos and mirrors.

Oil paintings also available.

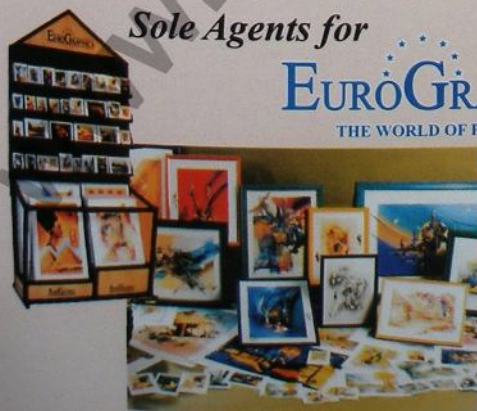
Exclusive collection of the widest range of frames in modern, classic and rustic style, which give an artistic image effect.

A range of coloured mount boards in different textures, and effects, which can be cut into plain, round, oval and other creative cuts, to bring out the coloured cores in the boards.

Sole Agents for

EUROGRAPHICS
THE WORLD OF PICTURES

Rosenstiel's

Palazzo Margherita

Bar & Restaurant

DUN LUQA STREET, SANNAT, GOZO. TEL: 555737 / 557898 FAX: 562808

Għall-okkażjoni speċjali tiegħek
f'ambjent sabih, ikel ġenwin
u servizz mill-aqwa sew jekk
tigijiet, ikliet jew parties.

Servizz ieħor ta'
Palazzo Margherita huwa:
"SUNDAY FAMILY LUNCH"
fejn tiekol kemm trid minn
Hot Buffett għall-prezz ta'
Lm 4.35 (vat incl)

Palazzo Margherita joffri wkoll

IL BRINDISI

Ideali għal kull okkażjoni
ta' madwar

80 / 90 persuni bħal

Maghmudija, l-Ewwel Tqarbina,
Griżma u Tiegħ.

Palazzo Margherita Catering
jaċċettaw ukoll

"OUTSIDE CATERING"

għal kull tip ta' okkażjoni
f'lokalitajiet oħra.

